

O KRAJINE

BYSTRINY

Zuzana Čaputová: V zahraničí
zažívam hrdosť na občanov
Slovenska — str. 3

Ekonom Martin Šuster hovorí,
ako sa ruská invázia dotkne
našich peňaženiek — str. 5

Strach z vojny je prirodzený.
Ako s ním pracovať, aby nás
neochromil? — str. 24

Úvodník

Aby sme stáli na správnej strane histórie

ZUZANA WIENK

Každá vojna vzbudzuje v ľuďoch strach či obavy. Svet, ale najmä Európa, intenzívne cíti dôsledky ruskej invázie na Ukrajinu a mnohým našim občanom sa významne priťažilo. Je náročné nestratiť odhodlanie a neuveriť tomu, že sa nás to netýka. Najmä, ak na najzraniteľnejších dolieha neistota a zvyšujúce sa ceny. Je však mimoriadne dôležité, aby sme tieto ťažké chvíle ustáli. Aby sme vydržali a nestratili ľudskosť.

Po druhej svetovej vojne sa svet dohodol, že žiadna krajina ani vládca si nemôže uzurpovať inú krajinu, no Vladimir Putin tieto pravidlá zničil. Táto vojna nie je vedená len proti Ukrajine, ale aj proti dohodám, ktoré garantujú bezpečnosť celého sveta. To, ako sa v súčasnej chvíli zachováme, budú hodnotiť celé generácie po nás. Tvoríme základy budúcej spoločnosti.

Teraz sa ukáže, či dokážeme ako spoločnosť dostať svojim hodnotám a sľubom. Či dokážeme spolu ubrániť mier, slobodu a demokraciu. Či dovolíme komukoľvek uzurpovať si právo na iné krajiny a právo rozhodovať o ich osude.

Stále sú medzi nami ľudia, ktorí prežili druhú svetovú vojnu a veľmi dobre vedia, že nenásytnosť diktátorov sa nikdy nezastaví. Rovnako by sa Vladimir Putin nezastavil na našich hraniciach v prípade ovládnutia Ukrajiny. Naša vyhýbavosť by nás s veľkou pravdepodobnosťou dostihla neskôr a mala by oveľa horšie následky na celú Európu presne tak, ako druhá svetová vojna.

Nájdime preto napriek ťažkostiam to najlepšie v nás a nedovoľme, aby sa dejiny smutne opakovali. Neprestaňme spolu aj napriek rozporom hovoriť a neprestaňme veriť v silu demokracie a hodnotu slobody.

Naučiť sa spravovať krajinu v slobode, kde má každý ambície a právo slobodne vyjadrovať svoj názor, je náročný, zdĺhavý a niekedy veľmi frustrujúci proces. Stále v ňom však existuje priestor na opravu a výmenu tých neschopných. Diktátori však moc len koncentrujú vo svojich rukách a zbavujú sa nepohodlných. Stále žijeme vo svete, o ktorý sa oplatí bojovať. Tak ho nezahodme a - ako v týchto novinách hovorí prezidentka Zuzana Čaputová - nech nás posilňuje, že v tomto období je dôležité konať tak, aby sme stáli na správnej strane dejín.

8

**Diplomatka Karvašová: Slovenská
pomoc Ukrajine spojencov
pozitívne prekvapila**

PAVOL LACKO

14

**Veľvyslankyňa EÚ v Kyjive:
Pomoc Ukrajine? Skôr investícia
do budúceho člena Únie**

PAVOL LACKO

22

**Aj mladí budú musieť bojovať za
demokraciu, hovorí Eva Mosnáková**

NICOL RÁCOVÁ

12

**Odídenci z Ukrajiny pomáhajú
zlepšovať verejné služby aj pre nás**

JANA GOMBOŠOVÁ

21

**Ak sme skutočne súčasťou
Západu, musíme vytrvať**

MARTIN BÚTORA

O KRAJINE, júl 2023, špeciálne vydanie. **Vydavateľ**: BYSTRINY o. z., Gajova 4, 811 09 Bratislava, IČO: 422 711 18. **Tlač**: Petit Press, a. s., Kopčianska 22, 851 01 Bratislava. **Šéfredaktorka**: Zuzana Wienk. **Editor**: Palo Lacko. **Redakcia**: Palo Lacko, Jana Gombošová, Lucia Matejová, Nicol Ráčová, Marianna Potanovičová. **Jazyková korektúra**: Radoslav Kovács. **Titulná ilustrácia**: Daniela Olejníková – Ilustrácia nálepného listu „EUROPA 2023: MIER – najvyššia ľudská hodnota“, reprodukováné so súhlasom Slovenskej pošty, a. s. **Grafická úprava**: Ivan Gaža. **Produkcja**: Jana Gombošová, Ján Kaločaj. **Kontakt**: +421 948 609 404, info@bystriny.sk, www.bystriny.sk.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Som vdáčajná za nesmierne solidárny postoj ľudí k Ukrajine

Prezidentka Zuzana Čaputová hovorí, že
v zahraničí zažíva silný pocit hrdosti na
občanov Slovenska.

ZUZANA WIENK, MARIANNA POTANOVIČOVÁ

Koniec februára sa stal synonymom ťaživých výročí. Symbolizuje piate výročie vraždy Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej a prvé výročie brutálnej invázie Ruska na Ukrajinu. Pri tejto príležitosti usporiadali Bystriny v Slovenskom národnom divadle diskusiu s názvom Body zlomu.

Jej hostkou bola prezidentka Zuzana Čaputová, s ktorou sa rozprávala riaditeľka Bystrín Zuzana Wienk. Tento text prináša výber z najdôležitejších otázok a odpovedí, ktoré zazneli počas diskusie.

Prezidentka v nich rozpráva o tom, aké to je byť blízko náročných svetových okamihov, kedy cítila hrdosť na občanov Slovenska, ale aj o tom, ako hovoriť s ľuďmi, ktorí veria konšpiračným teóriám.

Invázia Ruska na Ukrajinu bola šokom, ktorý otriasol celým svetom. Čo cítite pri pomyslení na to, že trvá už rok?

Lútosť nad tragédiou, ktorá sa tam deje. Cítim paradox, keď mi Ukrajinci ďakujú za to, čo pre nich ako Slovensko robíme. Pristihujem sa pri pocite viny, že nemôžeme urobiť viac. Pretože tragédia, ktorá sa tam deje, je reálna a týka sa bežných ľudí. Byť na Ukrajine a vidieť tie rozbombardované bytovky, je strašne silné. Neboli to náhodné, zblúdilé strely, ale zámerné ničenie civilných objektov.

Je strašne silné vidieť v bytovkách do kuchýň rodín, ako sme my, stáť nad chlapcami v nemocnici, pričom tým šťastnejším chýba iba končatina, a vidieť

lekára s tridsaťročnou praxou, ako pri tom plače.

Keď si uvedomíte, že - ak to veľmi zjednoduším - sa to deje iba preto, lebo si niekto zmyslel, že mu má patriť ďalší kus zeme, tak je to neskutočne nefér.

Som rada, že sme súčasťou západného spoločenstva, ktoré pomáha a ktoré k tomu zaujalo jednoznačný postoj. Som vdáčajná za nesmierne solidárny postoj ľudí

na Slovensku. V tomto kontexte som ako prezidentka republiky zažila v zahraničí silný pocit hrdosti. Na ľudí na Slovensku, na to, akí sú skvelí, ako prijali Ukrajincov a ako sa postavili k tejto téme.

Ako sa vysporadúvate s tým, že ste tak blízko náročných okamihov, ktoré ste spomínali? Ako to dokáže prežiť človek, ktorý z toho nemôže unik-

núť, lebo jeho povolaním je byť v kotli týchto udalostí?

Pri ťažkých chvíľach hovorím, že z minuloty na minútu. Pamätám si na momenty, keď sme sa od našich príslušníkov ozbrojených síl niekoľko týždňov predtým dozvedali, že sa to blíži. Hoci sme vedeli, že útok môže prísť, aj tak to bol šok. Predsa len sa to stalo, Rusko zaútočilo a začala sa vojna v Európe. To bol veľmi silný moment.

Alebo, keď sme pri incidente s dopadom rakety v Poľsku ešte nevedeli, či vojna neprekročila hranice. V takýchto momentoch si veľmi prísne uvedomujem, že musím manažovať svoje emócie, že tu nejde o mňa. Moje zľaknutie sa musím mať veľmi jasne pod kontrolou.

Musím vedieť, čo nasleduje, pretože moja zodpovednosť ďaleko presahuje hranice mojej osoby a mojej rodiny. V tej chvíli si veľmi striktné uvedomujem, že musím zostať pri zemi. Musím si pýtať informácie, byť pragmatická, upokojovať a ukotvovať danú situáciu, pretože to je v danej chvíli moja rola.

Myslíte si, že sme v tom, čo opisujete, obstáli ako Slovensko dobre?

Určite áno. Sme takto vnímaní aj našimi partnermi. Dôležité je však povedať, že v tom nie sme sami. Rozumiem, že množstvo ľudí prežíva obavu alebo strach z toho, či nejakým spôsobom nevytrčíme a či neriskujeme. Avšak, tu nie je priestor na populizmus, hrdinstvo, či chlapácke reči, tu je priestor na absolútnu zodpo-

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

vednosť vrátane zodpovednej pomoci. Desiatky štátov pomáhajú aj vojensky a v OSN vyšlo jednoznačné stanovisko vyše 200 krajín, aby sme boli na tej správnej strane histórie.

Slovensko patrí k najzraniteľnejším krajinám, čo sa týka úrovne dezinformácií, viery ľudí v hoaxy a konšpiračné teórie. Mnohých ľudí veľmi vyrušujú prieskumy verejnej mienky, ktoré hovoria o rozsiahlej podpore obyvateľstva režimu Vladimíra Putina. Ako sa pozeráte na tento paradox?

Vnímam to ako paradox najmä preto, že máme ako krajina osobnú skúsenosť s ruskou inváziou v roku 1968. Keď sa ma na to kolegovia na rôznych fórach pýtajú, nemám na to odpoveď. Sú z toho prekvapení, ako aj z toho, že propagátorov takéhoto videnia máme priamo v parlamente.

V prejave v Európskom parlamente som hovorila o tom, že demokracia môže zomrieť na naivitu demokratov, pokiaľ sa nepostavíme čelom k tomu, že nájdeme spôsob, ako s plným rešpektom k slobode prejavu korigovať sociálne siete. Lebo aj sloboda prejavu je demokratická hodnota. Ale každá demokratická hodnota alebo právo sa končí tam, kde sa začína právo niekoho iného.

Informačná vojna, ktorej sme súčasťou, je podľa našich spravodajských služieb priamym bezpečnostným rizikom.

Niektu nám tu servíruje naratívy, ktoré sú falošné a nepravdivé, a to v počte, ktorý je násobne vyšší ako v Čechách, Maďarsku a Poľsku. Rozumiem tomu, že časť ľudí cíti obavu a strach. Je to ľudské a prirodzené. Je ale cynické a kruté, ak tento strach živí niektorí politici. Keď sa človek bojí, je ľahšie manipulovateľný. Práve z tohto dôvodu je nesmierne dôležité overovať si fakty a skutočnosti.

Povedali by ste, že je to cieľená snaha o destabilizáciu demokratického sveta s sústredená napríklad aj na Slovensko?

Bez akýchkoľvek pochybností. A to teraz nehovorím dojmy.

Rozmýšľate nad tým, ako sa pokúsiť hovoriť s ľuďmi, ktorí neveria, že tento konflikt existuje a že obrana Ukrajiny je spravodlivá?

Som prezidentkou všetkých ľudí, aj tých, ktorí ma odmietajú a aj tých, ktorí mi neveria. Nesmiem rezignovať na nejakú časť spoločnosti iba preto, že rozmýšľajú inak, nenávidia ma, alebo ma nechcú počúvať. Môžu sa, samozrejme, slobodne rozhodnúť neveriť mi. Ale mojou úlohou je ne-rezignovať na to, aby som zohľadňovala aj to, akým spôsobom im doručím obsah, ktorý považujem za správny a pravdivý. Samozrejme, môžu si ho konfrontovať

a porovnávať. To je v demokracii prirodzené.

Niektorí ľudia poukazujú na počiatočné váhanie demokratického sveta s jasnou pomocou Ukrajine. Nepredlžuje tým západné spoločenstvo utrpenie Ukrajincov a vojnu?

Tak, ako sa hovorí, že neskoro poskytnutá spravodlivosť už nie je spravodlivosťou, tak niekedy neskoro poskytnutá pomoc už nemusí byť efektívnou pomocou. Zároveň, rozhodovanie v tejto „novej mape“ núti lídrov uvedomovať si vysokú mieru zodpovednosti. Pre niektoré krajiny to znamenalo úplný obrat v zahraničnej alebo bezpečnostnej politike - mentálny aj reálny. Ukrajina potrebuje našu pomoc. Tento proces je však niekedy pomalší a váhavejší, než by Ukrajina potrebovala.

Téma vojenskej pomoci je niečo, čo je v súvislosti s obavami citlivé pre mnohých ľudí na Slovensku. Priznám sa, že aj ja som si musela v sebe prejsť procesom toho, či je to správne. Trval však krátko. Pre mňa je to podobné, ako keď si predstavíme dvoch ľudí. Ak agresor útočí na obeť, máme niekde hlboko v sebe zakódované, že jej chceme pomôcť. Ak by som sa iba prizerala a držala obeť palce, pomáham tým agresorovi. Ukrajina sa bráni, je na svojom území, je napadnutá a my máme legitímny dôvod pomáhať jej aj vojensky.

Mnohé svetové médiá poukazujú na riziko, že tento konflikt sa môže zmeniť na dlhotrvajúci, keď ani jedna strana nebude mať dostatok prostriedkov a kapacít na jednoznačné víťazstvo. Samotná obnova Ukrajiny si vyžiada obrovské finančné prostriedky, ktoré bude musieť niesť západné demokratické spoločenstvo. Myslíte si, že to Západ vydrží a ustojí?

Je to hodnotová otázka a rozumiem, že je spojená s mnohými nárokmi na nás všetkých. Skúša nás to všetkých a skúša to aj všetky demokracie. Dúfam, že Západ vydrží v jednotnom a silnom postoji v prospech krajiny, ktorá bola napadnutá a ktorá sa bráni.

Čo by ste odkázali občanom tejto krajiny, aby sme zvýšili šancu vydržať to?

Na Slovensko dopadajú dôsledky vojny, zdražovanie energií a neistoty, ktorým čelíme. Ale ak raz budeme na toto obdobie už len spomínať, verím, že budeme spomínať s tým, že my, Slováci, všetci občania žijúci na Slovensku a Slovensko ako republika, sme stáli na správnej strane histórie. Toto nech nás posilňuje.

Záznam z celej diskusie nájdete na facebook.com/bystriny.

Keby Ukrajina prehrala, museli by sme strojnásobiť výdavky na obranu

Je v našom ekonomickom záujme, aby sa Ukrajina ubránila, hovorí ekonóm Martin Šuster z Rady pre rozpočtovú zodpovednosť.

PAVOL LACKO

Pomoc Ukrajine nebola drahá, hovorí člen Rady pre rozpočtovú zodpovednosť Martin Šuster. Čisté náklady za rok 2022 s kolegami vypočítali na 61 miliónov eur, teda 11 eur na obyvateľa.

„Oproti tomu stojí sociálna a rodinná pomoc vo výške 15 miliárd eur, ktorou štát podporuje našich vlastných ľudí. To sú neporovnateľné čísla,“ vysvetľuje.

V rozhovore okrem iného hovorí, ako naše peňaženky dlhodobo ovplyvní ruská invázia, prečo sa už nevrátime k nízkym cenám energií a prečo podľa neho pomoc Západu napokon musí viesť k víťazstvu Ukrajiny.

Na sociálnej sieti ste napísali, že vlni nás podpora Ukrajincov stála 61 miliónov eur, teda 11 eur na hlavu. Ako toto číslo vzniklo?

Číslo pochádza zo správy Rady pre rozpočtovú zodpovednosť o štátnom rozpočte za rok 2022. Očakávali by sme, že v nej v súvislosti s Ukrajinou budú najmä výdavky. Najmä tie spojené so starostlivosťou o utečencov, s finančnou a vojenskou pomocou. A tie tam aj sú, ale boli prekvapivo relatívne nízke. Navyše sa nám časť peňazí vrátila z Európskej únie.

Zatiaľ prišli len kompenzácie za zbraň, ktoré sme dali Ukrajincom. Ešte očakávame preplatenie peňazí, ktoré išli na ubytovanie, sociálnu a zdravotnú starostlivosť. Vo výsledku bol minulý rok tlak na štátny rozpočet pomerne malý a taký aj zostáva.

Suma 61 miliónov eur je teda čistý náklad pomoci Ukrajincom zo štátneho rozpočtu. Nezahŕňa dopočítanie dynamických efektov, ako napríklad, že medzičasom sa u nás zamestnalo 15- až 20-tisíc Ukrajincov, ktorí tu platia dane.

To sú však len priame náklady na pomoc, ktoré nezahŕňajú zrušené investície v Rusku, prerušenie obchodných vzťahov a dodávateľských reťazcov, alebo vyššiu infláciu. Máme vyčíslené, ako slovenskú ekonomiku zasiahla vojna celkovo?

Nezasiahla ju len samotná vojna, ale celkovo zmenená bezpečnostná situácia v Európe, ktorá vyvolala energetickú krízu. Rusko sa z krajiny, s ktorou sa dalo spolupracovať a obchodovať, stalo štátom, ktorý je k nám vyslovene nepriateľský.

Napríklad, už asi pol roka predtým, ako Rusi napadli Ukrajinu, začali brzdiť dodávky energií - najmä plynu - do Európy. Snažili sa tým zvýšiť ceny. Ešte to nie je úplne preukázané, ale je podozrenie, že Ruskom podporované firmy obchodovali na medzinárodných trhoch s plynom a ropou a snažili sa derivátovými transakciami zvýšiť ceny, aby sme energetickú krízu pocítili čo najviac. Usilovali sa dostať nás do citlivejšej situácie, aby sme sa nepostavili za Ukrajinu, keď na ňu neskôr zaútočia.

Vo výsledku sme zažili neočakávané vysokú infláciu. Ešte pred piatimi alebo desiatimi rokmi by som nebol veril, že môžeme mať opäť dvojciferné čísla inflácie. Teraz ich máme druhý rok po sebe.

Náš celkový odhad je, že zhoršenie bezpečnostnej a energetickej situácie má trvalý vplyv na zhoršenie našich rozpočtov vo výške 0,9 percenta HDP. Pozeráme sa pritom na 50-ročný horizont, čo je tak veľa, že to môžeme brať ako dopad na celý zvyšok našich životov. Akoby sme si to rozložili v čase navždy.

Skúste tých 0,9 percenta HDP k niečomu pripodobniť, aby bolo jednoduchšie predstaviť si to.

V súčasnosti je to niečo viac ako 1 miliarda eur, čo je asi toľko, ako celý tzv. proročný balíček bývalej vlády. Tento dopad sa skladá z dvoch trvalých efektov.

Dlhodobo sme investovali do obrany výrazne menej než 2 percentá HDP. Keďže vidíme, že Európa zďaleka nie je taká bezpečná, ako sme si mysleli, v budúcnosti budeme musieť dávať na obranu viac ako 2 percentá HDP a to už navždy. Zvýšenie týchto výdavkov vidíme zatiaľ ako trvalé.

Druhým efektom je zvýšenie nákladov štátu na energie, pretože k nízkym cenám energií spreď roku 2021 sa už asi nikdy nevrátime. A to ani vtedy, keď nahradíme

ruský plyn a ropu obnoviteľnými zdrojmi alebo alternatívnymi fosílnymi palivami z iných krajín. Zdražela totiž doprava a k výslednej cene sa pripočítava aj neistota na trhu.

Náš odhad teda je, že aj keď sa súčasná situácia veľmi vysokých cien energií upokojí, ich ceny budú aj tak o 50 až 100 percent vyššie než tie, ktoré sme tu mali pred rokom 2021. To je väčšia časť odhadovaného trvalého dopadu bezpečnostnej a energetickej krízy.

Okrem toho tu máme dva roky po sebe vysokú infláciu a spomalený ekonomický rast, čo je ale „len“ dočasný efekt, z ktorého sa dostaneme.

Bezpečnostná a energetická kríza ekonomicky zasiahla celú Európu a veľkú časť sveta. Trpí Slovensko viac než iné štáty?

Sme úplne na východnej hranici Európskej únie, v porovnaní s inými európskymi štátmi teda trpíme nadpriemerne. Hoci možno nie až tak veľmi ako pobaltské štáty, ktoré priamo susedia s Ruskom. Napríklad ich investície do obrany vzrástli ešte výraznejšie než naše. Kým u nás sa bavíme o tom, že ideme zvýšiť investície do obrany asi o štvrtinu, u nich sú to nárasty o polovicu. Úžasné investície do obrany má Poľsko, ktoré tiež čiastočne susedí s Ruskom.

Na druhej strane, v krajinách západnej Európy sú dopady menšie. Ich energetické potrubia vedú z Nórska alebo zo severnej Afriky, takže hoci je zvýšenie energií aj u nich trvalé, je menšie než u nás. My sa totiž musíme úplne preorientovať zo situácie, keď takmer sto percent nášho plynu a drvivá väčšina ropy bola z Ruska. Keďže sa musíme napojiť na iné zdroje, bude to dlhodobo drahšie.

Hoci nás podpora Ukrajiny zatiaľ stála 61 miliónov eur, podľa vás sme mali nášmu susedovi pomôcť ešte viac. Prečo si to myslíte?

Treba chápať bezpečnostnú situáciu v Európe. Je pre nás kľúčové, aby sa Ukrajina ubránila, pretože potom sa nebudeme brániť my. Len na porovnanie: Dnes ho-

voríme, že naše výdavky na obranu zvyšujeme o štvrtinu, no keby Ukrajina prehrala a mali by sme na východnej hranici Rusko, museli by sme výdavky zvýšiť asi na trojnásobok.

Boli by sme v podobnej situácii ako Izrael. Ten susedí s nepriateľskými krajinami, ktoré sú populačne oveľa väčšie. Jedinú výhodu dáva Izraelu vyššia technologická úroveň a vyšší HDP na obyvateľa, čo štátu umožňuje viac investovať do obrany.

Slovensko je krajina, ktorá je dnes len mierne bohatšia než Rusko. Sme pod priemerom EÚ, takže by sme v takej situácii museli do armády investovať podstatne viac, aby sme si udržali obranné schopnosti.

Necítim sa byť odborníkom na obranu, ale rozumiem tomu tak, že aj keď sme v NATO, musíme sa vedieť ubrániť aj sami, inak nám NATO nepomôže. Musíme mať schopnosť udržať našu východnú hranicu aspoň niekoľko dní či týždňov, kým príde pomoc od spojencov.

A je tam, samozrejme, aj veľmi silný morálny aspekt a aspekt spravodlivosti. Z osobného hľadiska je to pre mňa jednoznačné. Vieme, kto je obeť, ktorá bola napadnutá bez akéhokoľvek dôvodu. Rovnako vieme, kto sú zloději a vrahovia, ktorí Ukrajinu napadli. Je pre mňa úplne zrejmé, že sa máme zastáť slabších a napadnutých. A zhodou okolností je to, že sa zastaneme slabšieho, aj v našom najlepšom ekonomickom a strategickom záujme.

Okrem štátu sa vlni na pomoc Ukrajine zmobilizovala aj občianska spoločnosť. Neziskové organizácie získali len cez finančné zbierky viac ako 16 miliónov eur. Ľudia pomáhali s obliečením, ubytovaním, ošatením, dobrovoľníctvom. V ktorej z tých skupín ste vy?

Hneď prvý týždeň po invázii sme prenechali utečencom náš štartovací byt, kde sme bývali, kým sme sa posunuli do väčšieho. Postupne sa tam vystriedali tri rodiny. Najviac sme tam mali piatich odíencov, teraz máme dvoch. A keď sa dalo, snažili sme sa prispieť aj finančne.

FOTO: SILVIA SLAFKOVSKÁ

Schopnosť našej spoločnosti rýchlo zareagovať v prvých dňoch krízy bola úžasná. Obdivujem ľudí, ktorí sa hneď zbalili a išli na východnú hranicu. A tiež ľudí z obcí na východe, ktorí začali okamžite ubytovávať utečencov. My máme dva byty a jeden sme vedeli poskytnúť, no bavíme sa o ľuďoch, ktorí majú len jeden dom, kde bývajú, no aj tak sa snažili pomôcť. Bolo pre mňa veľmi nádejné vidieť, že na Slovensku predsa len máme kopec dobrých ľudí.

Ruská invázia výrazne prispela k zvýšeniu cien, špeciálne energií a potravín. Najmä ľudia, ktorí patria medzi príjmovu najzraniteľnejších, preto hovorí, že štát by mal primárne pomáhať občanom Slovenska – nie Ukrajincom. Čo si myslíte o tomto argumente?

Je úplnou pravdou, že štát by mal pomáhať najmä vlastným občanom a potom v rámci možností Ukrajincom. Ale presne to sa aj deje. Vezmime si, že čisté náklady pomoci Ukrajincom boli 61 miliónov. Oproti tomu stojí sociálna a rodinná pomoc vo výške 15 miliárd eur, ktorou štát podporuje našich vlastných ľudí. To sú neporovnateľné čísla.

Áno, drvivá časť tejto sociálnej pomoci je nárokovateľná, a teda ľudia majú právo na to, aby dostali dôchodky, príspevky a sociálne dávky. Ale porovnajme si 15 miliárd a 61 miliónov – to sú čísla s úplne iným počtom núl. To prvé je viac ako dvestokrát vyššie.

Aký by bol tento pomer, keby sme sociálnu pomoc slovenským občanom očistili o sociálnu pomoc, ktorá súvisí

s krízou na Ukrajine? Koľko dával štát na sociálne balíčky, ktoré musel pre občanov Slovenska pripraviť z dôvodu vyšších cien energií alebo potravín?

V skutočnosti boli v roku 2022 tieto extra výdavky pomerne malé. Našej sociálnej sieti sa dá mnohé vytknúť, ale je pomerne široká, takže vie zachytiť väčšinu situácií. Nevýhodou tohto kolosu ale je, že je v ňom veľmi ťažké niečo zmeniť. Preto sme boli zaskočení koncom roku 2021, keď prvýkrát výrazne rástli ceny energií a potravín.

V januári 2022 sme zvýšili dôchodky o 1,3 percenta, podobne štát zvýšil sociálne dávky. No začiatkom roku 2022 sme už mali 10-percentnú infláciu. Tu štát nedokázal zareagovať skôr.

Ešte horšie ako pri dôchodkoch to pritom bolo pri sociálnych dávkach, pretože najviac ohrozené chudobou sú rodiny s mnohými deťmi, rodiny s jedným rodičom alebo rodiny, kde sú obaja rodičia nezamestnaní. Na to vláda reagovala až v priebehu roku 2022.

Postupne schválila množstvo opatrení, ktorými dávala jednorazové príspevky ľuďom v spodnej štvrtine príjmovej distribúcie. Celkovo to Slovensko stálo asi 90 miliónov eur.

Tieto extra výdavky teda tvorili pomerne malú časť našej sociálnej siete, no celkom výrazne pomohli zmierniť dopady stúpajúcich cien. Naše odhady hovoria, že u chudobných ľudí opatrenia dokázali zmierniť možno až polovicu efektu vysokej inflácie. A neboli až také drahé.

Na porovnanie: U ľudí v hornej polovici príjmovej distribúcie veľmi rýchlo zareagoval trh, vďaka čomu v roku 2022 začali rásť mzdy v ekonomike. Na konci minulé-

ho roka sme mali skoro 10-percentný nárast plátov. Stále to nebol rast, ktorý by držal krok s infláciou, no bol podstatne vyšší, než sme očakávali.

Občania majú možno z pomoci štátu horší pocit, pretože trvala dlho. Opatrenia prichádzali po jednom počas celého roka 2022 a mnoho zo skupín, ktoré nakoniec príspevkov dostali, naň museli dlho čakať. Videli, že niekto iný peniaze už dostal, no oni ešte nie. Keby sme to isté dokázali spraviť už v apríli 2022, pocit z toho by bol oveľa lepší.

K výdavkom na jednorazové sociálne dávky treba ešte pripočítať predsunutý 13. a nový 14. dôchodok, ktoré stáli 210 miliónov eur. Takže dokopy tvorili minulý rok extra náklady štátu na sociálnu pomoc asi tretinu miliardy eur.

Odídenci z Ukrajiny na Slovensku nie sú len poberateľmi pomoci. Mnohí sa úspešne integrovali, pracujú, platia dane. Aký je ich ekonomický prínos?

Ľudí z Ukrajiny, ktorí sa zapojili do nášho trhu práce, je asi 15- až 20-tisíc – teda menej ako 1 percento nášho pracovného trhu. Pri takom malom čísle ťažko vidieť prínosy. Robili sme ale staršie odhady, kde sme očakávali, že u nás zostane viac odídcov a viac sa ich aj zapojí do trhu práce. Vypočítali sme, že príjmy, ktoré by sa takto vrátili do štátneho rozpočtu cez dane, odvody a zvýšenú spotrebu, by tvorili asi polovicu nákladov, ktoré by náš štát mal na ubytovanie, sociálnu pomoc, zdravotníctvo a školstvo.

Treba si ale uvedomiť, že k nám nepriechádzajú muži v produktívnom veku, ale matky s deťmi dôchodcovia. Zo začiatku

sú preto náklady na školstvo pre deti alebo zdravotnú starostlivosť pre dôchodcov prirodzene vyššie, než to, čo matky alebo penzisti dokážu vrátiť do ekonomiky. Bol by tu ale potenciál do vzdialenejšej budúcnosti.

Jedného dňa bude Ukrajina naším významným obchodným partnerom. Ak sa tu ukrajinské rodiny budú cítiť dobre, možno u nás zostanú a za matkami prídu aj manželia. Takto by sa ekonomický prínos migrácie pre Slovensko zdvojnásobil. A aj keby sa rodiny vrátili domov, mali by sme na veľkom, 40 miliónovom trhu priateľov, s ktorými budeme môcť rozvíjať obchod. Pri povojnovej rekonštrukcii Ukrajiny budú veľké príležitosti.

Keby sme odídcov prijali s ešte otvorenejšou náručou a mali ich viac, boli by aj naše vzťahy s budúcou Ukrajinou ešte silnejšie.

Aká je miera zamestnanosti medzi odídcami z Ukrajiny?

V skutočnosti nevieme, koľko Ukrajincom ostalo na Slovensku. Hrubý odhad ale je, že z ľudí v produktívnom veku je zamestnaných 50 až 60 percent. Pri našej vlastnej populácii je miera zamestnanosti asi 70 až 80 percent.

Nie je ale úplne prekvapivé, že medzi utečencami je nižšia miera zamestnanosti, než medzi domácim obyvateľstvom. Jednou bariérou je iný jazyk a ďalšou fakt, že ak je tu matka s tromi deťmi sama, veľakrát ich nemá kam dať, aby mohla ísť pracovať. Aj keď sa dve-tri Ukrajinky spája s tým, že jedna bude strážiť deti a ostatné budú pracovať, tak tú jednu to blokuje v oficiálnych pracovných aktivitách.

Slovenská ekonomika je už roky odkázaná na pracovnú silu zo zahraničia. Nie je z tohto pohľadu príchod ľudí z Ukrajiny pre Slovensko príležitosťou?

Bol by príležitosťou, no dnes to vidím skôr tak, že je to stratená príležitosť. Nielen slovenská demografia je nepriaznivá, celý náš región trpí tým, že starneme a máme nízku pôrodnosť.

Slovensko je už zopár rokov za bodom obratu, keď silné ročníky odchádzajú do dôchodku a na trh práce prichádzajú ročníky, ktoré sú populačne menšie. Pracovná sila sa teda znižuje, no rastie nám množstvo dôchodcov, ktorí vytvárajú nároky na sociálny systém. Čiastočným zmiernením tohto problému by mohla byť migrácia, lenže zrejme nebude.

Prečo?

Lebo sme krajina, ktorá nie je priateľská k migrantom. Zároveň sme krajinou, ktorá pre nich ani nie je atraktívna. Keď migranti zo všetkých kútov sveta prídu do Európy, chcú ísť do Nemecka alebo aspoň do Rakúska - nie k nám. Jedinou krajinou, pri ktorej máme, povedzme, oproti Nemecku aspoň nejakú výhodu, je Ukrajina.

Keď bola v regióne najväčšia utečenecká kríza, dokázali sme sa zmobilizovať na humanitárnu pomoc. V tom bolo Slovensko pomerne dobré. Krajinou prešlo asi 400-tisíc utečencov, no po prvom zastavení ich tu zostalo len asi 100-tisíc. A z týchto ľudí, ktorí u nás zostali a získali status odídenca, je tu podľa môjho odhadu už len asi polovica. Výraznú časť sme stratili.

Nedokázali sme sa rýchlo adaptovať. Dlhú dobu sme napríklad diskutovali o tom, či im vieme dať sociálnu pomoc. Nakoniec sme im ju dali, ale trvalo to dva-tri mesiace. V baltických krajinách dostal Ukrajinec nejakú hotovosť v momente, keď prišiel, aby mal prvé dni z čoho žiť.

Nakoniec sa mnoho vecí vyriešilo tak, ako mali fungovať od začiatku, len to trvalo dlho. Medzitým niektorí odídeni stratili trepezivosť alebo si našli zázemie inde. Odhadujem, že dnes u nás žije 50- alebo 60-tisíc odídenca z Ukrajiny, kým v Česku ich je možno 300-tisíc, hoci s Ukrajinou nesusedí.

Aj z tejto nešťastnej udalosti, ktorá ale mohla byť príležitosťou pre slovenský trh práce, sme teda vyťažili pomerne málo. Preto si nemyslím, že na Slovensko v rozumnej budúcnosti príde akékoľvek zaujímavé množstvo migrantov. Naše demografické problémy si budeme musieť vyriešiť sami. Mali by sme sa sústrediť na to, aby naši občania neodchádzali do zahraničia.

Opakovane hovoríte, že máme najvyšší dlh v histórii, deficit budú v najbližších rokoch okolo 5 percent HDP, a teda potrebujeme konsolidovať verejné financie. Aký máme ekonomický priestor pomáhať Ukrajine aj naďalej?

Je to otázka priorit, ale pomoc Ukrajine nebola drahá. Pozrime sa na alternatívu, čo by sa stalo, keby sme Ukrajine my ani zvyšok Európy nepomáhali. To by nás stálo oveľa viac.

Môžeme byť čiernym pasažierom Európy, keď si povieme, že to necháme na iných. Slovensko má ekonomickú silu jedného percenta krajín EÚ, takže by sme sa mohli spoľahnúť na to, že Ukrajine pomôže najmä Nemecko alebo Poľsko. No z dlhodobého strategického hľadiska mi to príde krátkozraké. Keď nebudeme participovať na riešení problému, ktorý sa nás z krajín EÚ dotýka najviac, na akých spoločných problémoch už len budeme participovať?

Ak máme Ukrajinu v rámci Európy pomôcť aspoň našim spravodlivým dielom, určite je to investícia, ktorá sa oplatí. Je v našom ekonomickom záujme, aby sa Ukrajina ubránila, a tiež, aby sa stala modernou krajinou, ktorá zbohatne. Bohatí susedia sú zárukou toho, že jedného dňa budeme bohatšou krajinou aj my. Aj preto chceme, aby Európa pomohla Ukrajine zmodernizovať sa a stať sa dobre fungujúcou trhovou ekonomikou.

Slovensko vo svojich moderných dejinách, našťastie, nebolo vo vojne. Západné krajiny nám však masívne finančne pomáhali pred vstupom do EÚ a dodnes čerpáme eurofondy na vyrovnávanie rozdielov medzi Západom a nami. Aký objem takejto ekonomickej pomoci k nám už takto prítiekol?

Balík peňazí končiaceho tretieho programového obdobia tvorí asi 15 miliárd eur. V dvoch eurofondových balíkoch predtým bolo asi 12 miliárd eur a pred vstupom do Európskej únie sme čerpali ešte niekoľko miliárd eur. Keď to teda spočítame, Únia nám už pomohla približne 30 miliardami eur. Nie je to čistý vzťah, pretože aj my prispievame do európskeho rozpočtu, ale asi dve tretiny tej sumy môžu tvoriť peniaze navyše.

Tieto peniaze z Európskej únie boli pomocou krajine, ktorá nebola vo vojne a možno ich nepotrebovala tak akútne, ako Ukrajina teraz.

Slovensko bolo na strane studenej vojny, ktorá prehrala. Síce sme nemali rozbombardovanú krajinu, ako po „horúcej“ vojne, ale naša ekonomika bola v ruínach. Počas transformácie sme zažili 20-percentný ekonomický pokles. Peniaze EÚ nám pomáhali a pomáhajú doťahovať sa na európsky priemer. Aj preto by sme mali chápať, že teraz, keď sme bohatšou krajinou, než sme boli začiatkom 90. rokov, by sme aj my mali pomôcť našim susedom na východe.

Zvykli sme si na to, že pomoc nám vnímame ako samozrejmu, no s pomocou druhým - v tomto prípade Ukrajine - veľmi nerátame?

Stále sa z nejakých dôvodov cítime byť chudobnou krajinou, no Slovensko je už niekoľko rokov oficiálne považované za bohatý štát. Medzi bohatými krajinami sme síce menej bohatí než krajiny, s ktorými sa radi porovnávame, ale v celosvetovom porovnaní sme už bohatí.

Možno je preto načase, aby sme sa aj začali správať ako bohatý štát. Teda, aby sme boli sebedomejšia a aby sme si uvedomovali, že budúcnosť Slovenska závisí

od nás samých - a nie od toho, kto zvonku nám niečo daruje.

A druhá vec, bohatý človek má možno morálnu povinnosť pomáhať tým, ktorí sú menej šťastní. Kým doteraz sme zväčša boli príjemcami pomoci z EÚ, čoraz viac by sme sa mali stávať donormi rozvojovej pomoci. Nemyslím len pomoc Ukrajine, ale celému chudobnému svetu. Mali by sme sa pripojiť k bohatým štátom, ktoré sa v rámci rozvojových programov OSN snažia podporovať chudobnejšie regióny.

Slovensko podporuje vstup Ukrajiny do Európskej únie. Aký ekonomický potenciál predstavuje členstvo Ukrajiny v EÚ pre východ Slovenska?

Už som naznačil, že krajiny, ktoré majú bohatých susedov, zvyknú byť bohaté. Naším šťastím je, že sme uprostred kontinentu, kde sa nachádzajú jedny z najbohatších krajín na svete. Ak sa nám podarí pomôcť našim susedom, aby sa viac rozvíjali, potiahne to hore aj nás.

Skoro všade platí poučka, že keď sa medzinárodný obchod štátu zvýši o jedno euro, životná úroveň jeho obyvateľov sa zvýši o tretinu eura.

Potenciál na obchod s Ukrajinou je teraz veľmi nízky, bavíme sa len o komoditách alebo stavebných materiáloch. Začiatkom 90. rokov však Ukrajina bola na takmer rovnakej ekonomickej úrovni ako Poľsko. Poľská ekonomika sa odvtedy strojnásobila.

Keby sa podarilo dosiahnuť to isté na Ukrajinu v horizonte 10-20 rokov, aby sme to ešte pocítili aj my, náš vzájomný obchod by sa mohol strojnásobiť. V skutočnosti je potenciál na zvýšenie obchodu ešte vyšší - vstup Ukrajiny do EÚ ho môže ďalej výrazne zvýšiť. To môže potiahnuť životnú úroveň občanov Slovenska až o 3-4 percentuálne body, čo nie je zanedbateľné.

Aký má Rusko potenciál financovať dobyvačnú vojnu na Ukrajine?

Za armádou je vždy ekonomika, ktorá ju musí podporovať. Ruská ekonomika tvorí asi 3 percentá ekonomiky západného sveta. Pomer ekonomík Európy, USA a ďalších krajín, ktoré Ukrajinu podporujú, verzus ekonomiky Ruska, je asi tridsaťpäť k jednej.

Keď sa človek pozrie na mapu, vidí obrovské Rusko a vedľa neho malinkú Ukrajinu. No keby sme si pozreli ekonomickú mapu, vidíme na nej obrovský západný svet a malinké Rusko. My na Ukrajinu dávame len desiatiny percenta našich rozpočtov, no stále je to viac, než čo dokážu dať Rusi. Celá ekonomika v Rusku pritom dnes beží na podporu vojenského priemyslu a agresie. Robia asi maximum, čo sa dá, s výnimkou toho, že by vyhlásili úplnú všeobecnú mobilizáciu a nahnali všetkých na front.

NATO a Európa dáva na svoju obranu rádovo 3 percentá HDP. Z toho ide na podporu Ukrajiny malý zlomok, no oproti tomu, aké veľké je naše spoločné HDP, musí takáto pomoc pre Ukrajinu nakoniec vyhrať.

Ekonomickí experti sa nezhodujú v tom, ako veľmi zasiahli Rusko sank-

cie. Spravili sme dosť na to, aby sme Rusko ekonomicky vyčerпали a zmenšili mu priestor na vedenie vojny?

Podľa mňa sme Rusov zasiahli relatívne výrazne, no samozrejme to nie je porovnateľné s dopadmi, aké spôsobuje samotná vojna. Čiastočne sme však obmedzili schopnosť Ruska financovať vojnu, hoci existujú možnosti, ako tieto opatrenia obchádzať - a Rusi ich naďalej rozvíjajú. Napríklad sa niekoľkonásobne zvýšil export do krajín, ktoré nepodporujú sankcie.

Sú možnosti, ako sankcie utiahnuť ešte viac - najmä Američania to majú vyskúšané na príklade Iránu alebo Severnej Kórey. Rusko je ale obrovská krajina, nedá sa čakať, že ich úplne zlomíme len sankciami. Sú ale dielikom do skladačky, ktorý im trochu zhorší situáciu, a tým pádom to o trochu jednoduchšie budú mať Ukrajinci na bojisku.

A hoci teraz trochu varím z vody, musím povedať, že neverím ruským číslam o údajne veľmi miernom poklese HDP. Je to štát, ktorý vraždí a znásilňuje, nemali by sme teda očakávať, že bude úprimne reportovať svoje makroekonomické štatistiky. Som si celkom istý, že v nich podvádzajú a snažia sa tváriť silnejšie, než v skutočnosti sú. Rusko reportuje pokles HDP o 2 percentá, podľa mňa to bude niekoľkonásobne viac, no nie viac ako 10 percent.

Ako dlho môže túto vojnu ekonomicky zvládať Ukrajina?

Na Ukrajinu bol minulý rok ekonomický pokles asi 30 percent. Pri takej veľkej vojne je to v skutočnosti o niečo lepšie, než sme na začiatku očakávali. Prepad 30 percent je veľký, ale ukrajinská ekonomika poklesla rovnako po rozpade Sovietskeho zväzu, a vtedy žiadna vojna nebola.

Teraz im navyše z krajiny odišlo množstvo ľudí a ďalší museli narukovať. Objem pracovnej sily, ktorá môže vytvárať civilný HDP, je preto oveľa nižší. Povedal by som, že je pozitívnym prekvapením, aká odolná je ukrajinská ekonomika.

Samozrejme, treba odniekiaľ financovať obrovské deficity štátneho rozpočtu. Pamätám si sumu 5 miliárd eur mesačne. Zatiaľ Ukrajincom asi tretinu tejto diery pomáhajú pokryť USA, asi tretinu Európska únia a tretinu si požičiavajú na trhoch alebo ju vykrývajú z vlastných zdrojov. Opäť je preto dôležité, aby sme vydržali pomáhať niekoľko rokov, ak to bude potrebné a nepovedali si, že už stačilo.

Martin Šuster (1975)

Ekonom a od júla 2022 člen Rady pre rozpočtovú zodpovednosť. Vyštudoval ekonómiu na University of Maryland v College Parku. Magisterské štúdium absolvoval na Fakulte managementu Univerzity Komenského v Bratislave. MA z ekonómie získal na Central European University v Budapešti. V rokoch 2007-2021 bol riaditeľom odboru výskumu v Národnej banke Slovenska. Pri zavedení eura na Slovensku viedol v banke informačnú kampaň. V roku 2022 bol ekonomickým analytikom Plánu obnovy na Úrade vlády.

Slovenská pomoc Ukrajine spojencov pozitívne prekvapila

Pri vojne na Ukrajine sme „prví na rane“, nemôže nám to byť jedno, hovorí diplomatka Ľubica Karvašová.

PAVOL LACKO

Ľubica Karvašová je poradkyňou predsedu vlády pre európske záležitosti. Radila Igorovi Matovičovi, Eduardovi Hegerovi a dnes poskytuje diplomatickú podporu Ludovítovi Ódorovi.

Hovorí, že Slovensko by 19 rokov po vstupe do Európskej únie malo mať v sebe dospelosť. „Mali by sme byť schopní pozrieť sa aj okolo seba. Ak niekto útočí na hodnoty dôstojnosti, slobody a demokracie, musíme sa ozvať, lebo je to správna vec.“

V rozhovore okrem iného vysvetľuje, prečo dodávky zbraní Ukrajine môžu priniesť mier, čo by sa stalo, keby sme nášmu susedovi prestali pomáhať a aj to, ako sa na Slovensko pozerajú partneri, s ktorými sa ako diplomatka stretáva na európskych samitoch.

Slovensko – rovnako ako mnohé iné krajiny – podporuje Ukrajinu humanitárne, finančne aj vojensky. Prečo to všetky tie krajiny robia?

Robia to preto, že Rusko bezdôvodne napadlo susedný štát. A napadlo ho, pretože Ukrajina má ambíciu patriť do západného uvažovania a sveta. Keď sa rozprávate s ukrajinským prezidentom Volodymyrom Zelenským alebo s premiérom Denysom Šmyhalom, obaja vravia, že toto je dôvod, pre ktorý bojujú.

A keďže sa niečo také udialo v 21. storočí, tak si demokratický svet, do ktorého patrí aj Slovensko, povedal, že musí vyslať jasné „nie“. Navyše, zaútočila autoritárska krajina na tú, ktorá sa vydala cestou

demokracie. Takže je to aj zápas o hodnoty a o to, ako sa má spoločnosť spravovať.

Politické deklarácie sú vo fáze vojnového konfliktu dôležité, no určite nie postačujúce. Preto sa začalo aktívne pomáhať – humanitárne, finančne aj vojensky. Každá napadnutá krajina má totiž právo brániť vlastné územie a svojich obyvateľov. Verím, že ak by sme boli na mieste Ukrajiny my, očakávali by sme od partnerov rovnaký rozsah pomoci.

Skúste pomenovať, prečo je aj v záujme Slovenska dlhodobo podporovať Ukrajinu všetkými týmito spôsobmi.

Vidím tam dve roviny, prvá je hodnotová. V roku 1989 sme sa prihlásili k hodnotám slobody a demokracie. Ak v ne veríme aj naďalej a máme snahu ich pestovať, tak by malo byť prirodzené pomôcť krajine, v ktorej sú tieto hodnoty ohrozené.

Navyše, Ukrajina je náš sused. Drvivá väčšina štátov, ktoré jej pomáhajú, s ňou nesusedia a mohlo by im to byť v zásade jedno. Nám, ktorí sme pri tomto vojenskom konflikte „prví na rane“, to však byť jedno nemôže.

Slovensko je už 19 rokov členom Európskej únie, a teda by sme mali mať v sebe už aj akúsi dospelosť. Nemali by sme hľadiť len na naše vnútorné potreby a problémy. Samozrejme, sú legitímne, ale mali by sme byť schopní pozrieť sa aj okolo seba. Ak niekto útočí na hodnoty dôstojnosti, slobody a demokracie, musíme sa ozvať, lebo je to správna vec.

Druhá rovina je ekonomická. Tá je, samozrejme, prítomná v tom, čo voláme

národný záujem. Národný záujem však nie je niečo, čo nám má z krátkodobého hľadiska priniesť finančný benefit alebo komfort. Je to skôr niečo, čo nám umožní dlhodobo naplniť víziu tejto krajiny.

Ak je naším záujmom slobodný štát, ktorý sa môže rozvíjať, sleduje trendy, prosperuje a kde chcú mladí ľudia žiť, tak potrebujeme mať istotu, že na našich východných hraniciach je sused, ktorý chce pre seba a svojich susedov to isté. To je pointa spolupráce. Obnova Ukrajiny po vojne a spolupráca s ňou, keď navyše smeruje do EÚ, je pre Slovensko jedinečnou príležitosťou aj na jeho vlastný rozvoj.

Veľakrát hovoríme, že východné regióny Slovenska patria medzi najzaostalejšie. Ale kedy ich vieme lepšie rozvíjať? Keď bude na východnej hranici slobodná Ukrajina alebo Rusko, o ktorom vieme, že má imperialistické chůtky a záujem šíriť svoj spôsob života?

S Ruskom sme si to zažili v roku 1968 a prinajmenšom z rozprávania vieme, či to bolo obdobie, keď mohol každý slobodne myslieť a cestovať.

Vezmime si napríklad investíciu automobilky Volvo. Myslíme si, že by prišla, ak by bol východ Slovenska rizikový, lebo by sme mali za hranicami agresora? Keďže sme susedom Ukrajiny, tento ekonomický faktor hrá obrovskú rolu.

Asi najcitlivejšia zo všetkých druhov pomoci sú dodávky vojenskej techniky. Kritici hovoria, že Západ dodávkami zbraní Ukrajine len predlžuje vojnu. Za týmto názorom je predpoklad, že malá Ukrajina akoby aj tak nemala

šancu proti veľkému Rusku. Nemajú pravdu?

Títo ľudia časť pravdy zamlčujú. A síce otázku, kto spôsobil, že v Európe 21. storočia nežijeme v mieri. Vráťme sa na začiatok: Rusko vojensky napadlo Ukrajinu, ktorá sa bráni. Na ruskej strane nebol záujem rokovať o mieri.

To najjednoduchšie, čo môžu títo kritici urobiť, je, že sa ozvú Vladimírovi Putinovi a požiadajú ho, aby stiahol vojská z územia Ukrajiny. Ak má problém so svojím susedom, nech si sadne za stôl a začne sa s ním rozprávať tak, ako to robí každá civilizovaná krajina na západ od neho.

Tak to robíme aj my v Európe pri mnohých citlivých témach – od migračných kvót, ekonomických kríz až po problémy s obilím. Nevyhlasujeme si vojnu, sadneme si za stôl a hľadáme riešenie.

Mnohí ľudia vravia, že by Ukrajine pomáhali, no nie vojensky, lebo zbrane sú z povahy vecí určené na zabíjanie a podľa nich teda nemôžu priniesť nič dobré. Čo si myslíte o tomto argumente?

To by znamenalo, že prvá ani druhá svetová vojna nevedli k mieru. Súčasťou oboch vojen totiž boli aj dodávky zbraní partnerom. USA dodávali počas druhej svetovej vojny Sovietskemu zväzu obrovské množstvo techniky vrátane stíhačiek. Sovietsky zväz vtedy bojoval v zásade ako spojenec, ktorý sa snažil vykynožiť nacistickú ideológiu Hitlera v Európe.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Z histórie teda poznáme precedensy, ktoré vyvracajú tvrdenie, že zbrane nedokážu priniesť mier. Práve vďaka nim sa mier nakoniec podarilo nastoliť.

Samozrejme, stojí to veľa obetí, ktoré by nemuseli byť. Dnes je však Ukrajina v situácii, že ak neukáže schopnosť udržať si územia alebo dokonca nejakú formu ofenzívy, nebude si vedieť vytvoriť podmienky na mierové rokovania. O to dnes všetkým v Európe ide.

Samozrejme, cieľom každého je mier. Ale rozdeľovanie ľudí na tých, ktorí sú v mierovom tábore a tých, ktorí sú za vojnu, je falošnou dilemou. Podobne, ako otázka, či je niekto pro-slovenský, ak je pro-ukrajinský. Stále je to ten istý národný záujem.

Čo by pre Ukrajinu a následne pre Slovensko znamenalo, ak by jej svet prestal pomáhať?

Slovensko je súčasťou NATO, takže naša situácia sa s Ukrajinou nedá úplne porovnávať. Ale ak by sme boli „v jej koži“ a nezískali by sme aj vojenskú podporu, asi by sme mali len možnosť kapitulovať. Museli by sme teda súhlasiť s tým, že našu krajinu obsadí mocnosť, v tomto prípade Rusko. Podvolili by sme sa takejto nadvláde a riadeniu našich životov. Nechcem a ani si to neviem predstaviť.

Ja to ale vnímam tak, že mnoho Slovákov nechce meniť svoj spôsob života. Nechcú mať nad sebou niekoho, kto im bude diktovať, ako majú žiť. Sú radi, keď môžu vyjadriť s niečím nespokojnosť, keď môžu čosi kritizovať a posúvať tak veci dopredu.

Počas finančnej krízy 2008/2009 zvykla nemecká kancelárka Angela Merkelová hovoriť, že konanie vlády nemalo alternatívu – vraj nemohli konať inak. V Nemecku bolo slovo „alternativlos“ (bez alternatívy) neskôr vyhlásené za najhoršie slovo roka. Existuje v dnešnej situácii nejaká alternatíva k pomoci západných krajín a sveta Ukrajine?

Alternatívou je nerobiť nič, no to by znamenalo, že Rusko Ukrajinu obsadí, dosadí si tam svoju vládu alebo z nej spraví časť svojho územia. Slovensko by tak malo Rusko na hranici.

Dopad na rozpočet, ktorý dnes vynakladáme na našu obranu a na pomoc Ukrajine, je nič v porovnaní s tým, čo by sme museli platiť, aby sme v takej situácii ubránili Európu na našich východných hraniciach. Doterajšia vlna migrácie je nič v porovnaní s tým, aká migrácia by v takej situácii hrozila z Ruska a Ukrajiny.

Nehovoriac o tom, ako by vyzerala slovenská ekonomika, záujem investorov o nás, inflácia alebo rating krajiny, ktorá priamo susedí s agresorom. Takže toto je alternatíva, ktorú máme k dispozícii a je na nás, ktorú možnosť si vyberieme.

Veľakrát sa falošne naznačuje, že ak by sme dnes nerobili nič, ani by nás to nič nestálo. Nie je to pravda. Náklady potenciálneho ničnerobenia by boli oveľa vyššie, než koľko nás stojí pomoc Ukrajine dnes, pretože Európa by sa mohla ocitnúť na pokraji konfliktu.

Výdavky na obranu nás dnes stoja zlomok toho, čo by sme museli v takej

situácii investovať. Z toho vyplýva, že v podstate máme len jednu možnosť, a to pomáhať Ukrajine, aby sa ubránila. A ako som už spomínala, pre Slovensko je to veľká príležitosť.

Od začiatku ruskej invázie zdraželi potraviny aj energie. Inflácia sa najviac dotkla nízkopríjmových skupín. Ako v tejto situácii občanom vysvetliť, že by mali z vlastných daní podporovať niekoho cudzieho?

Rozumiem im, zasiahlo to, samozrejme, každého. Bohužiaľ, ak je v Európe vojnový konflikt, nikto sa nebude mať dobre. Všetci budeme čeliť horšej dostupnosti a vyššej cene potravín. Za to, kde sme dnes, sa môžeme poďakovať Rusku, ktoré rozduchalo a začalo tento konflikt.

Bez toho, aby sme Ukrajine pomohli vytvoriť si podmienky na mierové rokovania s Ruskom, sa však lepšie mať nebudeme. Ukrajina musí mať priestor rokovať s Ruskom ako partner.

Zvyčajne po takýchto konfliktoch prichádza obdobie prosperity a lepších časov. Pomyselné svetlejšie zajtrajšky niekde v budúcnosti sú, potrebujeme sa k nim dopracovať. Myslím si, že práve preto sa mnohé mocnosti snažia čo najaktívnejšie pomôcť Ukrajine - aby sme dokázali zlomiť trend, ktorý smeruje k dlhej vojne.

Nemali by sme sa s tým uspokojiť, mali by sme spraviť všetko pre to, aby vojna trvala čo najkratšie. Ale mali by sme to robiť v duchu, aby sme ako krajina aj ako Európa zostali demokratickí a celiství.

Podľa prieskumu z júla 2022 si väčšina obyvateľov Slovenska praje víťazstvo Ruska, teda agresora, a nie obeť, teda Ukrajiny. Ako si to vysvetľujete?

Vždy ma zaujímali hlbšie dôvody a motívy takýchto názorov. Veľakrát to môže byť spôsobené tým, že si ľudia myslia, že Rusko má objektívnu vojenskú aj početnú prevahu. Ak je hlavnou ambíciou bežného občana nemusieť trpieť dopadmi vojny, tak má snahu nastoliť mier čo najskôr, a to aj v duchu: Nech Rusko vyhrá, len nech je pokoj. Ak je základná motivácia takáto, tak jej rozumiem.

Problém je v tom, že veci sú komplikovanejšie, než sa môžu javiť na prvý pohľad. Z krátkodobého hľadiska by sa mohlo zdať, že našim národným záujmom je, aby sa vojna skončila čo najskôr. Ale z dlhodobého hľadiska je dopad toho, kam by sa Rusko v prípade víťazstva geograficky posunulo, oveľa horší ako terajšia realita.

Len je to pre nás vzdialená myšlienka, ktorú si nevieme vyhodnotiť, ak sa s ňou nestretieme. A keďže sa nedotkne našich peňaženiek, nezistíme, že sa môžeme mať aj horšie, ako sa máme dnes.

Štát potrebuje pre zahraničnú politiku, o akej hovoríte, podporu ľudí zdola. Čo sa dá robiť s veľkou náklonnosťou občanov Slovenska k Rusku a menšou k Ukrajine?

Hoci Ukrajina bola vždy náš sused, posledné desaťročia sme venovali minimálnu pozornosť tomu, ako sa vyvíja a v akých

FOTO: ÚRAD VLÁDY SR

témach s ňou spolupracovať. Vlastne ju vôbec nepoznáme a nevieme, čo si máme o nej myslieť. Počúvame prívlastky, že to je skorumpovaný štát, kde vládnu oligarchovia. Všetko sú to stereotypy, ktoré boli možno pravdou v 90. rokoch - ale ani Slovensko na tom v 90. rokoch nebolo najlepšie. Dostalo však pomoc a šancu a stalo sa demokraciou, hoci stále s chybami.

Keď sa spýtate ukrajinského prezidenta Zelenského, čo by odpovedal na otázku, že v krajine vládne korupcia a oligarchovia, tak vám povie, že slobodnejší nikdy nebol. V tom, čo robí, má obrovskú podporu ľudí. Ukrajinci si dnes veľmi dobre uvedomujú, že akýkoľvek prešlap, ktorý by urobili voči Európskej únii a jej hodnotám, by mohol znamenať stratu podpory.

To, samozrejme, neznamená, že na Ukrajine nie sú problémy. No sú tam funkčné mechanizmy, ktoré sa s nimi dokážu vysporiadať a ďalej sa rozvíjajú a kauzy sa nezametajú pod koberec. Ukrajina sa chce adaptovať na západný spôsob života a veľmi dobre rozumie tomu, že súčasťou integrácie do EÚ je ochrana demokracie, právneho štátu a boj proti korupcii.

Ukrajinu stále považujeme za zaostalejšiu, hoci jej občania majú mnohé výdobytky, o ktorých my ani nespívame. Keď Rusko zničilo tretinu tamojšej energetickej infraštruktúry a v krajine boli „blackouty“, občania mali aplikácie od distribútorov, kde si vedeli pozrieť, odkedy dokedy budú mať doma elektrinu. Na Ukrajine je extrémne vysoká úroveň digitalizácie aj verejných služieb vrátane zdravotníctva.

Dlhodobu sa venujete európskej politike, radili ste premiérovi Hegerovi, teraz ste diplomatickou poradkyňou jeho nástupcu Ľudovíta Ódora. Viete teda porovnávať. Zmenila naša pomoc Ukrajine pohľad spojencov na Slovensko?

Myslím, že zmenila. Tri dni po invázii poskytol premiér Heger rozhovor portálu

Politico, v ktorom prvýkrát spomenul, že Ukrajina si zaslúži špeciálny postup pri integrácii do Európskej únie. Vtedy mali všetci hlavy inde a na takúto veľkú budúcnosť sa nemyslelo.

Odvtedy sme to však držali na stole. V marci 2022 sme v vtedajšom poradcom premiéra pre Ukrajinu Alexandrom Dulebom prišli s komplexným plánom, ako v EÚ tvarovať vzťahy s našim východným susedom. Mali sme pocit, že sme uchvátení aktuálnym vývojom a chýba nám strategický pohľad do budúcnosti.

V tomto pláne boli témy ako kandidátsky štatút, či povojnová obnova Ukrajiny. Mnohé veci sú dnes v podobe konkrétnych návrhov, alebo sa už podarili. Bolo teda cítiť, že partneri s nami diskutujú a vnímajú náš pohľad na to, čo by sa malo diať, ako relevantný. A to sa pretavuje aj do iných oblastí - ak niečo hovoríme, naši partneri nás počúvajú.

Prekvapila spojencov humanitárna a vojenská pomoc Slovenska Ukrajine?

Prekvapila, a to aj vzhľadom na náš doterajší prístup k iným spoločným problémom, ktoré Únia musela riešiť. Spomeňme si na ťažkosti s eurovalom a záchranou Grécka, na migračnú krízu. Nastavenie voči Slovensku asi nebolo také, že sme v ťažkej kríze schopní pozrieť sa okolo seba a mať politiku, ktorá sa nepozera len na krátkodobý benefit.

Zrejme to teda bolo pre partnerov niečo nové a pozitívne vnímané. Invázia Ruska na Ukrajinu sa zhodou okolností stretla s našim 18. rokom od vstupu do EÚ. Možno je to moment, keď by sme si mali uvedomiť, že Únia tu nie je len na to, aby sme z nej brali. Sme už dostatočne dospelí na to, aby sme dokázali formovať spoločnú cestu. Je to podobné tomu, keď idete po ulici a niekto pred vami spadne. Neobídete ho, ale mu pomôžete.

Cítite sa ako diplomatka inak, keď dnes chodíte na európske samity? Odráža sa zmenené vnímanie Sloven-

ska v neformálnych rokovaníach alebo medziľudských vzťahoch?

Máme živšie vzťahy s partnermi. S členskými krajinami sme mali veľa konzultácií, viacero našich partnerov aj lídrov prišlo na Slovensko. Po migračnej kríze sme napríklad postavili na nohy aj vzťahy s Gréckom a Talianskom. Nebolo to jednoduché a začalo to už pred ruskou inváziou, no tá má katalyzujúci efekt aj na vzťahy mimo vojenskej pomoci.

Kedy počas vašej kariéry ste boli na slovenskú diplomaciu extra hrdá?

Pre mnohých ľudí, pohybujúcich sa v európskych témach, bolo vrcholom kariéry slovenské predsedníctvo v Rade EÚ v roku 2016. Bola to veľká vec, ktorá sa pripravovala tri-štyri roky. A potom prišlo referendum o Brexite. Ustáli sme to a na mimoriadnom samite lídrov v Bratislave sme zomkli zvyšných 27 krajín k jednote. Ja som bola v tom čase vyslaná na Stálom zastúpení Slovenska pri EÚ v Bruseli.

Vtedy sme nevedeli, že príde ešte väčšia vec - pandémie. V úvode sme pri spoločnom obstarávaní vakcín možno neurobili vždy najlepšie rozhodnutia, no som hrdá na to, že sme boli schopní priznať si chybu. Komunikovala som vtedy s viacerými kolegami o tom, že by sme ich v záujme solidarity chceli poprosiť, aby sa vzdali časti vakcín v náš prospech.

Jediné dostupné vakcíny na trhu boli v tom čase Pfizer/Biontech, no my sme predtým stavili viac na iné. Dôležité však bolo, že sme na partnerov neútočili a nesnažili sa ich vydierať. Otvorene sme pomenovali problém a požiadali o riešenie. Na Slovensko sa tak podarilo dostať takmer sedemstotisíc vakcín. V čase pandémie nie je štandardom, že vám ich nejaká krajina posunie zo svojich zásob. Ale aj v tom je sila Európskej únie - my to dokážeme.

Tretím momentom hrdosti na slovenskú diplomaciu pre mňa bolo, keď sme sa od začiatku jasne postavili na stranu Ukrajiny. A samozrejme, keď sme jej da-

rovali systém protivzdušnej obrany S300 a stíhačky MiG-29. Nie preto, že by sme chceli robiť bombastické kroky - ani jedno, ani druhé Ukrajinu nespasí. Skôr išlo o symbol, že ak sa neboja malé krajiny, tak by sa nemali báť ani iní. V správnych veciach nie je nikdy na škodu byť odvážnymi.

Prečo je dôležité, aby aj malé krajiny ako Slovensko, od ktorých zrejme geopoliticky veľa nezávisí, zaujali jasný postoj v konfliktoch, aký je na Ukrajine?

V regióne okolo východnej hranice NATO je okrem Poľska viacero malých krajín. Keby si každá povedala, že od nej veľa nezávisí, ktovie, kde by dnes bola Ukrajina aj EÚ z hľadiska jej postojov. Ale keďže sme boli dostatočne vokálni, dokázali sme sformulovať celoeurópsku pozíciu k vojne a komplexnejší prístup k tomu, čo robíť. Vždy záleží na každom jednom štáte.

Vďaka Slovenskému národnému povstaniu sme ako krajina stáli na správnej strane histórie. Prispel k tomu aj váš starý otec, ktorý ako prvý guvernér Slovenskej národnej banky pomohol Povstanie zabezpečiť logisticky. V rozhovore pre Denník N ste povedali, že by ste chceli ísť v jeho hodnotovej línii. Sme dnes v podobnej situácii ako v roku 1945, keď vtedajšie rozhodnutia určovali, na akej strane dejín sa ocitneme?

Určite žijeme podobne hraničné obdobie. Myslím si, že náš postoj k vojne na Ukrajine bude pre nás ako štát - pre to, kto sme a kam chceme patriť - rovnako definujúci, ako bolo SNP v roku 1944. Z môjho pohľadu sú to určujúce momenty, ktoré si možno dnes naplno nevedomujeme, no o sto rokov budú na ne ľudia takto spomínať.

Naším kompasom by pri tom mala byť vízia, ktorá smeruje k ochrane hodnôt slobody a demokracie - teda toho, čo sme si boli schopní vybudovať od roku 1989. Tento kompas by nám mal v každom momente naznačiť, akým smerom ísť, aby sa vedela čo najlepšie rozvíjať krajina aj jej občania.

Ako hovorieval môj starý otec, hodnota jednotlivca z hľadiska spoločnosti je určená mierou, v akej prispieva nie k vlastnému, ale k všeobecnému blahobytu celku. Treba teda myslieť aj na to, ako môže každý z nás prispieť k tomu, aby sa táto krajina mala lepšie, a nielen rozmýšľať nad tým, čo štát spraví pre mňa.

Lubica Karvašová (35)

Slovenská diplomatka. Prvý takzvaný šerpa, zakladateľka a riaditeľka odboru európskych záležitostí na Úrade vlády. Predtým pracovala na ministerstve zahraničných vecí. Niekoľko rokov pôsobila na Stálom zastúpení Slovenska pri EÚ v Bruseli. Radila premiérom Matovičovi, Hegerovi a dnes je poradkyňou Ľudovíta Ódora. V roku 2021 získala cenu stredo-európskej pobočky amerického Aspenkého inštitútu v Prahe za „výnimočné úspechy v oblasti zodpovedného občianskeho prístupu a hodnotového vodcovstva so spoločenským dosahom“.

Od vypuknutia ruskej agresie na Ukrajinu zaplavili Slovensko konšpiračné teórie a dezinformácie, ktoré majú zásadný vplyv na názory a postoje verejnosti. Niektoré z týchto dezinformácií sa zrodili z nevedomosti. Mnohé sú však úmyselnými konštrukciami ruskej propagandy s cieľom demoralizovať nás a oslabiť tak podporu Ukrajiny.

Ukrajina sa roky usiluje dostať spod ruského vplyvu. To je pre Putina a jeho režim neprijateľný scenár. Okrem priamej vojny preto Rusko vedie aj vojnu psychologickú, aby dlhodobým vplyvom vytvorilo podmienky na presadenie svojich záujmov a zmarilo zahraničnopolitické smerovanie Ukrajiny na Západ.

Koniec koncov, aj na Slovensku existuje tzv. proruská piata kolóna, ktorá sa roky usiluje o ovplyvňovanie verejnosti s cieľom narušiť západné ukotvenie našej vlasti. Dezinformácie tohto druhu šíria u nás rôzne extrémistické skupiny či konšpiračné pseudomédiá.

Takéto informácie propagujú nielen dezorientované osoby, ale aj verejní predstavitelia. Ide o vplyv, ktorý u nás rástol najmä od roku 2014, keď Rusko začalo agresiu voči Ukrajine.

Dekáda psychologického ovplyvňovania priniesla manipulátorom želané výsledky. Dnes je Slovensko výrazne polarizované a oslabené, a to práve bezprecedentným rozšírením viery v nepravdy ruskej propagandy.

Preto je potrebné zvyšovať našu schopnosť kriticky myslieť a pristupovať k informáciám pomocou princípov mediálnej gramotnosti. Rovnako je potrebné aktívne prispievať k skvalitňovaniu informačného prostredia - poctivou, slušnou diskusiou a posilňovaním faktov tak, že ich budeme šíriť v našom okolí.

Nasledujúce body krátko zhrňajú a vysvetľujú päť najrozšírejších mýtov o Ukrajine, ktoré do sveta šíri Putinov režim a jeho piata kolóna.

1. mýtus: Ukrajina diskriminuje svojich ruskojazyčných občanov

Toto je príklad rozšírenej, ale nepravdivej ruskej propagandy. Putinov režim ňou ospravedlňuje zločiny, ktoré ruská armáda pácha na Ukrajine od roku 2014. Táto propaganda tvrdí, že Ukrajina popiera práva svojich ruskojazyčných obyvateľov. Realita je však úplne iná.

O pokojnom a mierovom spoluzití na Ukrajine vypovedajú svedectvá obyvateľov, ktorí pred vojnou utiekli z oblastí napadnutých a zničených ruskou armádou.

Ukrajina má viacjazyčnú populáciu a ruština je stále bežne používaný jazyk. Jediný, kto priniesol problémy ruskojazyčnému obyvateľstvu na Ukrajine, je ruská armáda, ktorá roky cielavedome ničí a zabíja práve v oblastiach, kde je najvyššia koncentrácia ruskojazyčného obyvateľstva.

2. mýtus: Ukrajina iniciovala konflikt v roku 2014

FOTO: ARCHÍV TOMÁŠ KRIŠŠÁK

Mýty a fakty o ruskej agresii na Ukrajine

Expert na informačnú bezpečnosť Tomáš Kriššák vysvetľuje najčastejšie dezinformácie, ktoré sa šíria o invázii Ruska na Ukrajinu.

TOMÁŠ KRIŠŠÁK

Fáma o tom, že Ukrajina začala vojnu v roku 2014 útokom na svoje obyvateľstvo, je ďalšie klamstvo ruskej propagandy. V skutočnosti bol konflikt na Ukrajine vyvolaný ruskou vojenskou intervenciou.

Prvé kroky vojny sú spojené s anexiou Krymu Ruskom, čo medzinárodné spo-

ločenie považuje za nelegálne. Nasledovali agresie v ďalších ukrajinských mestách, ktoré preukázateľne vykonávali provokatéri vyslaní z Ruska. V niektorých regiónoch, hlavne v okolí Donbasu, provokatéri týmito operáciami uspeli. Iniciovali tak špirálu konfliktov, do ktorých

Putin následne poslal armádu, aby mohol na východe Ukrajiny realizovať svoje imperialistické ciele.

3. mýtus: Ukrajina môže jednostranne ukončiť vojnu

Toto tvrdenie je zavádzajúce, pretože ignoruje skutočnosť, že vojna na Ukrajine bola iniciovaná ruskou vojenskou intervenciou.

Ukrajina sa aktívne bráni na svojom vlastnom území. Konflikt môže byť ukončený len vtedy, ak Rusko stiahne svoje vojenské jednotky z ukrajinského územia, ktoré roky okupuje.

4. mýtus: Ukrajina má alebo vyvíja biologické alebo jadrové zbrane

Toto klamstvo sa objavuje napriek opakovaným vyhláseniam medzinárodných organizácií o neexistencii týchto zbraní na Ukrajine. Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu potvrdila, že výsledky inšpekcii ukrajinských jadrových elektrární neodhalili žiadne dôkazy o ilegálnych aktivitách v oblasti jadrovej energie.

5. mýtus: Na Ukrajine vládnu neonacisti

Tento mýtus je pravdepodobne najbizarnejší, keďže ani jedna z ukrajinských politických strán nemá neonacistické alebo extrémistické tendencie. Ukrajinská vláda a parlament sú zložené z demokraticky volených predstaviteľov a nie sú spojené s neonacistickým hnutím.

Dokonca, ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij je židovského pôvodu. Jeho rodina prežila holokaust a on sám je veľkým obhajcom demokracie a práv občanov. Politickí radikáli získali v posledných voľbách menej ako 2 percentá zo všetkých odovzdaných hlasov.

Ak sa pozrieme na situáciu na Slovensku, tak vidíme, že podpora extrémistov je u nás výrazne vyššia. Paradoxne, práve extrémisti sú najhlasnejší zástancovia argumentov, ktoré sú postavené na klamstvách ruskej propagandy.

Na tento mýtus reagoval aj jeden Ukrajinec na Twitteri: „Ako Ukrajinec si už nejakú dobu hovorím: Keď je teda Ukrajina plná nacistov a má s nimi problém, prečo nás nepodporujú žiadne nacistické organizácie z ostatných krajín? Prečo všetky krajiny pravicové sily z celého sveta takmer jednomyselne podporujú Rusko?“ Myslím si, že tu nie je čo dodať.

Tomáš Kriššák

Odborník na informačnú bezpečnosť, aktuálne zlepšuje monitorovanie digitálnych platforiem. Vyštudoval politológiu na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov v Banskej Bystrici. Spoluvytváral Checkbota, schopného odhaliť dezinformácie na Facebooku. Založil vzdelávaciu platformu Projekt HOPE a vedie komunitu Sebavedomé Slovensko. O dezinformáciách šíri osvetu prostredníctvom vzdelávacích projektov, zameraných na kritické myslenie a mediálnu gramotnosť.

Maozaj dostávajú všetko zadarmo? Aj rok po začiatku ruskej invázie koluje mnoho predsudkov o ľuďoch, ktorí utekajú pred vojnou. Pohľad na realitu však ukazuje, že tieto mýty nesedia.

„Mnohí Ukrajinci sú dnes súčasťou nášho systému. Nie sú príťažou, zaradili sa do procesu, robia perfektne svoju prácu. Navyše, na mnohých pozíciách prinášajú iný uhol pohľadu, ktorý je vo viacerých ohľadoch prínosný,“ hovorí programová riaditeľka Ligy za ľudské práva Miroslava Mittelmannová. Liga ukrajinským odídencom pomáha od začiatku invázie vo februári 2022.

„Aj v našom tíme máme mnoho kolegov a kolegýň z Ukrajiny, ktorí nám otvárajú obzory. Vzájomným počúvaním sa a spoluprácou vieme veci posúvať ďalej oveľa efektívnejšie. A práve táto participácia je prínosom pre našu spoločnosť,“ dodáva Mittelmannová. Zdôrazňuje pritom, že to, čo sa nám spolu s odídencami podarí vybudovať v krízových časoch, tu neskôr zostane v prospech nás všetkých.

Je dôležité uvedomiť si, že drvivá väčšina ľudí, ktorí utiekli pred vojnou, sa chce vrátiť domov. Kým sa im to podarí, snažia sa dôstojne prežiť a postarať sa o svoje rodiny. Mnohí svoj pobyt na Slovensku či v iných krajinách vzali ako šancu na zlepšovanie sa, aby nové skúsenosti a zručnosti mohli neskôr využiť pri obnove Ukrajiny.

Medzičasom však pomáhajú nám. Mittelmannová hovorí, že ukrajinských odídencom nájdeme v mnohých slovenských úradoch, ktoré potrebovali ich odborné znalosti. V Lige napríklad spolupracujú s právnikmi či tlmočníkmi z Ukrajiny. „No svojimi jazykovými schopnosťami pomáhajú aj ľudia, ktorí nie sú súdnymi tlmočníkmi. Sú prospešní v nemocniciach, na políciu, alebo v školách. Pri príleve ľudí totiž bolo potrebné zabezpečiť komunikáciu.“

Impulz na zlepšenie školstva a zdravotníctva

Pomoc odídencom zároveň odhalila slabé miesta slovenského systému a núti nás zlepšovať ich.

Ukrajinské deti v našich školách ešte viac zvýraznili potrebu inkluzívneho vzdelávania - teda škôl, ktoré sú pripravené na deti z iného prostredia alebo na deti so špeciálnymi potrebami. Slovenský školský systém si s inklúziou nevie poradiť už desaťročia. Veľmi tým trpia najmä žiaci so zdravotným znevýhodnením či deti z vylúčených komunít.

„Náš systém vyžaduje k učiteľom posilu - takzvaných asistentov, ktorí by sa venovali deťom so špeciálnymi potrebami. Takou môže byť napríklad jazyková bariéra. Mali sme s tým problém už aj pred inváziou, teraz sa to iba znásobilo,“ vraví riaditeľka Ligy.

Paradoxne, práve ľudia prichádzajúci z Ukrajiny nám môžu pomôcť s riešením. Je medzi nimi mnoho pedagógov, ktorí by vedeli pomôcť ich slovenským kolegom. Narážajú však na uznávanie dokladov o vzdelaní. O niečo jednoduchšie to majú

Odídeneci pomáhajú zlepšovať verejné služby aj pre nás

Pracujú, pomáhajú opraviť medzery v systéme a robia spoločnosť empatickejšou.

JANA GOMBOŠOVÁ

ukrajinskí lekári či sestry, ktorých by pritom slovenské zdravotníctvo veľmi potrebovalo. Aj oni však zápasia s podobnými administratívnymi prekážkami.

„Vieme napríklad zamestnať ukrajinské zdravotné sestry prostredníctvom tzv. dočasnej odbornej stáže,“ vysvetľuje Mittelmannová. Za príklad dáva nastavenie systému v Poľsku či v Česku. Obom

krajinám to pomáha vyrovnáť sa s nedostatkom ľudí v dôležitých oblastiach.

Šéfka Ligy vraví, že by pomohlo zjednodušiť proces uznávania dokladov a kvalifikácie. Mohli by sme rýchlejšie zamestnať ľudí zo zahraničia, ktorí majú vzdelanie a zručnosti, aké hľadáme.

„Stanú sa tak účastníkmi pracovného trhu, pomôžu krajine a zároveň odvá-

dzajú dane, odvody, čo pre nás znamená príjem do štátneho rozpočtu. Mnoho vecí by sa dalo vylepšiť, je to iba otázka vôle a pripravenosti systému.“

Veľa múch v systéme

Prichádzajúci odídeneci odhalili aj mnohé iné muchy v slovenských pravidlách.

FOTO: SEBASTIAN DUMITRU, UNSPLASH

„Například ministerstvo školstva tvrdí, že na ukrajinské deti sa nevzťahuje povinná školská dochádzka. Niektoré z nich sa síce pripájajú na online vyučovanie doma na Ukrajinu, no pre problémy s pripojením či nedostatkom elektriny to nie vždy funguje,” vysvetľuje Mittelmannová.

V praxi to však znamená, že mnohé deti zostávajú doma samy. Keďže mamy musia pracovať, dcéry a synovia často nie sú pod dohľadom dospelého, čo ich robí zraniteľnými. „Tu sa ukazuje dôležitosť školy nielen z hľadiska vzdelávania, ale aj z pohľadu ochrany detí.“

V krízach sa totiž darí organizovanému zločinu. Podľa Mittelmannovej nečihalo nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi len na hraniciach po vypuknutí vojny, ale je reálne aj dnes vo vnútri krajiny.

„Nejde len o desaťročné deti, ktoré sú v bytoch samy, ale aj o kolektívne zariadenia. Na jednom mieste sa tam nachádza množstvo mladých ľudí, čo je lákadlo pre obchodníkov. Preto sa o tejto situácii snažíme hovoriť a kontaktovať štátne inštitúcie.“

Liga pripomenovala nesprávny výklad zákona o výchove a vzdelávaní, aby deti, ktoré u nás dostali azyl, získali aj doplnkovú ochranu, a teda aby sa ich týkala povinná školská dochádzka.

Nie sme diskriminovaní

Mnoho ľudí má predstavu alebo strach, že štát viac pomáha cudzím, než svojim občanom. Nie je to však pravda. Slovenský občan má rovnaké práva a možnosti dostať sociálnu pomoc - či už dávky v hmotnej núdzi alebo bezplatné právne poradenstvo. Nehovoriac o prístupe k lekárom, kde ťahajú za kratší koniec ľudia s migračnou skúsenosťou.

„Ukrajinci, ktorí nepracujú, majú nárok iba na takzvanú potrebnú a neodkladnú zdravotnú starostlivosť. To znamená, že môžu využívať iba služby na špecializovaných pracoviskách, ktorých na Slovensku nie je veľa. Patria medzi ne napríklad ambulancie zriadené vyšším územným celkom,” vysvetľuje Mittelmannová.

Bežní lekári podľa nej ukrajinských pacientov často odmietajú s argumentom, že by mali mať trvalý pobyt na území mesta, ktorý však odídenci nemajú. Lekár by tak od zdravotnej poisťovne dostal preplatenú len časť nákladov na vyšetrenie v porovnaní s tým, čo dostane za slovenského pacienta.

Problémom býva aj výklad toho, čo sa považuje za neodkladnú zdravotnú starostlivosť. Psychologické služby pre odídencom poskytujú najmä neziskové organizácie, ktoré spolupracujú s ukrajincami

skými odborníkmi. Tí tak pomáhajú odľahčiť už aj tak preťažený systém duševnej starostlivosti na Slovensku.

Rovnako majú občania Slovenska prístup k pomoci v materiálnej núdzi. Veľmi v nej pomáha najmä Slovenská katolícka charita, ktorá otvára svoje sklady a výdajné miesta pre všetkých bez rozdielu.

Mnohí Slováci odídencom prenajímajú svoje nehnuteľnosti. Špeciálne v regiónoch, kde o ne dovedy nebol záujem, sa zrazu naskytna príležitosť dlhodobých prenájmov. „Ukrajinci, ktorí nie sú v hmotnej núdzi, často nežiadajú o pomoc štát a platia si nájom sami. Ak si ubytovanie nemôžu dovoliť, prepláca nájom majiteľom štát, z čoho im plynú nemalé a pravidelné finančné prostriedky.“

Cudzinci nás učia byť lepšími ľuďmi

Pomoc odídencom zasiahnutým ruskou inváziou na Ukrajinu nás mení aj zvnútra - krajinu, aj jednotlivcov. Skúsenosť s ľuďmi zo zahraničia nás robí empatickejšími, flexibilnejšími a rozhladenejšími.

„V asistenčnom centre pomáhajú aj študenti práva a Strednej odbornej školy Policajného zboru. Verím, že aj vďaka tejto skúsenosti si zapamätajú, že pomáhať ľuďom v zraniteľnej situácii je niečo abso-

lútne nevyhnutné - bez ohľadu na to, či sú to utečenci, ľudia bez domova, osamelé ženy alebo seniory. Človek nikdy nevie, v ktorej z týchto skupín sa raz ocitne on,” hovorí Mittelmannová.

Podľa nej je preto dôležité, aby sme mladých učili správne komunikovať, identifikovať problém a odporučiť druhých na miesto, ktoré ho dokáže riešiť. Liga preto učí študentov pozeráť sa na výzvy komplexne a rozmýšľať spolu s človekom, ktorý potrebuje pomoc - a niekedy aj za neho.

„Na to je dôležité vedieť si s klientom vybudovať dôveru. Na človeka v núdzi nemôžeme byť odmeraní, nekričíme na neho, ale ho trpezlivo počúvame. Je jedno, či ste právnička, policajka alebo pedagóg. Je to príležitosť pre všetkých Slovákov posunúť sa ďalej.“

Tí s drahými autami

„Ale veď sa pozrite, na akých autách prišli. Určite to nie sú žiadni chudáci!“

Ukrajinci sú ako my - kultivovaní ľudia, ktorí sú nám blízki vzhľadom, kultúrou aj životným štandardom. A rovnako ako my, aj oni pochádzajú z nižších, stredných aj vyšších vrstiev.

Často si nevedomujeme, koľko kolegov, susedov alebo ľudí, ktorých stretávame na ulici, patrí medzi odídencom z Ukrajiny. Neprišli k nám za „americkým snom“, chcú len prežiť a ochrániť svoju rodinu.

„Utečencami sú vždy ľudia z rôznych vrstiev. A je fakt, že z praktických dôvodov ako poslední utekajú tí najchudobnejší. Je prirodzené, že prví odchádzajú ľudia, ktorí majú informácie, že sa niečo deje, a financie na presun. To je stredná a vyššia trieda. Rovnako je prirodzené, že majú autá, mobily a moderné oblečenie - aj my ich predsa máme. Neprišli za lepším životom zo zaostalej krajiny, utekajú pred vojnou,” vysvetľuje Miroslava Mittelmannová, riaditeľka Ligy za ľudské práva.

Nečuduje sa, že niektorí odídenci majú drahšie autá. Hovorí, že možno je to to jediné, čo im zostalo. Veľa Ukrajincov a Ukrajiniiek napríklad nežiada ani o dávku v hmotnej núdzi.

„Je dôležité uviesť si, že auto alebo drahá kabelka sú absolútne zanedbateľné v porovnaní s tým, ako sa týmto ľuďom zmenil život. A tiež v porovnaní s tým, čo stojí finančne aj emocionálne život v cudzej krajine.“ Okrem toho, množstvo ľudí prišlo iba s igelitkami alebo malým ruksakom. Nikto z nich nečakal, že odchádza na čas, ktorý nemá ohraničenie.

„Zrazu uplynuli mesiace a mnohí sa nemajú kam vrátiť. A je jedno, či na luxusnom alebo zhrdzavenom aute,” dodáva Mittelmannová.

Pomoc Ukrajine? Skôr investícia do budúceho člena Únie

Ukrajina urobí Európsku úniu silnejšou, a to nielen vojensky, hovorí veľvyslankyňa EÚ v Kyjive Katarína Mathernová.

PAVOL LACKO

Politici si už uvedomujú, že upozornenia východných krajín Európy na nebezpečenstvo z Ruska neboli hysterickými výkrikmi, hovorí Katarína Mathernová, najvyššie postavená Slovenka v štruktúrach Európskej únie.

V apríli šéf európskej diplomacie Josep Borrell vymenoval Mathernovú za vedúcu delegácie EÚ na Ukrajinu, do funkcie nastúpi v septembri.

V rozhovore okrem iného vysvetľuje, či v Únii prebieha reflexia toho, čo mohla spraviť lepšie, aby zabránila vojne; ako sa Ukrajina zmenila za poslednú dekádu, a tiež, v čom sa môže náš východný sused poučiť z príbehu slovenského vstupu do EÚ.

Slovensko v minulosti nebolo veľmi ochotné podieľať sa na riešení európskych problémov – spomeňme len euroval alebo migračnú krízu. Prekvapil Európsku úniu jasný postoj Slovenska k ruskej invázii na Ukrajinu?

V prvom rade prekvapilo nás všetkých, ako rýchlo a jednotne sa celá Európska únia - a v rámci nej aj Slovensko - postavila k ruskej eskalácii vojny a februárovej invázii v roku 2022. Pretože samotná vojna na Ukrajinu trvá od roku 2014, len si ju mnohí až tak nevšimli.

Samozrejme, jednoznačný postoj EÚ asi najviac prekvapil Vladimíra Putina, ktorý nepočítal s jasným postojom Západu v prospech Ukrajiny. Západ Putinovi dlhé roky ustupoval a ten preto určite predpokladal, že sa tak stane aj teraz. No nestalo sa.

Diplomati hovoria, že vďaka postoju a pomoci Slovenska nás partneri viac počúvajú. Podľa nich stúpila aj politická váha Slovenska v NATO. Zmenil sa výtlak Slovenska aj v inštitúciách EÚ?

Ja by som neprečenovala zmenu sily výtlaku východných krajín v rámci EÚ. Myslím si, že v NATO je to citelnejšie. Únia je technicky komplexnejšia, na jej prostredie sa treba naladiť, treba v ňom mať svojich kvalitných ľudí, a vedieť v ňom dlhodobo presadzovať svoj hlas. V tom má Slovensko medzery.

Ale áno, sme braní vážnejšie. Samotná predsedníčka Európskej komisie Ur-

sula von der Leyen v Správe o stave Únie minulú jeseň povedala, že sme mali viac počúvať partnerov v strednej a východnej Európe. To isté povedal francúzsky prezident Emmanuel Macron na konferencii Globsec v máji tohto roku.

Politickí predstavitelia si teraz už uvedomujú, že upozornenia z východnej časti Európy neboli hysterické výkriky, ale mali svoju racionálnu bázu, historické opodstatnenie a skúsenosť s rozpínavosťou Ruska. Nezovšeobecňovala by som to ale na väčší výtlak v iných otázkach.

Východoeurópske krajiny dlhodobo upozorňovali partnerov na hrozbu Ruska ako agresora. Prebieha v Únii nejaká reflexia toho, čo mohla spraviť inak, aby pomohla zabrániť vojne?

Samozrejme, viacerí politici si to rýchlo uvedomili a sypali si za to popol na hlavu. Aj verejne. Povedali, že reakcie na okupovanie štvrtiny územia Gruzínska v roku 2008, na anexiu Krymu v roku 2014 a na následný konflikt na Donbase boli nedostatočné. Vytvorili v Kremli dojem, že sa im, takpovediac, prepečie čokoľvek.

Takisto sa zreflektovala dlhodobá a obrovská závislosť Európy - najmä Nemecka, Rakúska a krajín na východe EÚ - na ruských fosílnych palivách, hlavne na zemnom plyne. Je obdivuhodné, ako sa EÚ podarilo odstrihnúť od ruského plynu v rekordne krátkom čase. Začiatkom roku 2021 tvoril 54 percent dovozu plynu do EÚ, koncom roku 2022 to bolo 13 percent.

Také rýchle zníženie závislosti na ruskom plyne si vlády, a napríklad aj nemecké, rakúske či naše firmy, nevedeli dovedy predstaviť. Po ruskej invázii Nemci postavili nový LNG terminál (na skvapalnený zemný plyn, pozn. red.) v priebehu pár mesiacov, za normálnych okolností by sa staval roky. V situácii, keď nám skutočne tieklo do topánok, sa teda zmobilizovali štáty, administratívy aj priemysel a zareagovali rýchlo.

Ukrajinská ekonomika nemôže z dôvodu ruskej agresie riadne fungovať, v rozpočte jej preto chýbajú miliardy eur. S časťou tejto sumy pomáha Ukrajine EÚ. Ako dlho to vie Únia finančne zvládnuť?

Keď sa pozriete na objem a rozdiely v HDP medzi EÚ ako celkom a Ukrajinou, tak ide

o zvládnuteľný obnos peňazí. Iná otázka je, či je dlhodobé financovanie Ukrajiny politicky populárne medzi občanmi EÚ.

Tento rok dáva Únia na plávanie rozpočtovej diery na Ukrajinu 18 miliárd eur. Nedávno (20. júna, pozn. red.) dala predsedníčka Európskej komisie na stôl návrh na nový finančný nástroj pre Ukrajinu vo výške 50 miliárd eur do roku 2027. Únia teda počíta s tým, že bude počas vojny podporovať Ukrajinu, kým to bude potrebné.

Musíme si uvedomiť, že tieto sumy predstavujú asi len 5 percent prostriedkov, ktoré Únia vynakladá na svoje členské krajiny vrátane Slovenska v rámci kohéznej politiky, podpory poľnohospodárstva a najnovšieho reformného balíka na podporu obnovy a odolnosti, prijatého počas pandémie Covid-19.

Rada by som ale zareagovala na slovo „pomoc“ Ukrajine. V EÚ to vidíme skôr ako investíciu do budúceho člena, pretože Ukrajina ma eminentný záujem o vstup do Únie. V roku 2014 Ukrajinci bojovali na Majdane za to, aby mohli s EÚ podpísať asociačnú dohodu. Celé tie roky sa chceli stať členmi, no my sme sa k tomu nestavali až tak entuziasticky. Je tragédiou, že muselo dôjsť až k vojne, no Ukrajina má vstup do EÚ aj naďalej ako svoju kľúčovú prioritu. Realizuje pre to mnohé reformy.

Som absolútne presvedčená o tom, že Ukrajina ako člen EÚ urobí toto spoločenstvo oveľa silnejším, a to nielen vojensky. Ukrajina je najdigitalizovanejšou krajinou Európy s najväčším poľnohospodárskym potenciálom. Ich prírodné bohatstvo obsahuje celú Mendelejevovu tabuľku periodických prvkov, ktoré potrebujeme na to, aby sme mohli realizovať tzv. Zelenú transformáciu, teda prechod ku klimatickej neutralite. Ukrajina má obrovský ľudský potenciál a vzdelanú populáciu. A v neposlednej miere Ukrajinci ukázali, čo je to obeta a odolnosť.

Všetko to Európskej únii veľmi pomôže. Pomoc Ukrajine je teda aj investíciou do silného budúceho suseda. Najmä krajina ako Slovensko, ktorá s Ukrajinou hraničí, by o to mala mať eminentný záujem.

A samozrejme, Európa si uvedomuje aj to, že Ukrajinci platia svojimi životmi za našu slobodu a bezpečnosť. Doslova imperiálna rozpínavosť Ruska je hrozbou nielen pre Ukrajinu, ale aj pre stabilitu a bezpečnosť celej Európy.

Ukrajina dostala vlnu štátu kandidátskej krajiny na vstup do EÚ. Ukrajinský premiér Denys Šmyhal povedal, že Ukrajina by do Únie mohla vstúpiť už v priebehu dvoch rokov. S akým časovým horizontom počíta EÚ?

Dva roky podľa mňa reálne nie sú, no čo reálne je a všetci veríme, že sa to stane, je otvorené rokovanie o vstupe Ukrajiny do EÚ na samite lídrov členských krajín v decembri.

Myslím si, že tak ako Ukrajina v mnohom inom prekvapila svojou vervou a odhodlanosťou, aj v otázke vstupu do EÚ bude zrejme robiť potrebné kroky veľmi rýchlo. Rozhodne od Ukrajincov predpokladám väčšiu dynamiku reforiem, ako vidíme napríklad na západnom Balkáne. Je to vidno už teraz pri plnení podmienok v siedmich prioritných oblastiach. Ukrajinci nielenže bojujú na bojiskách, ale intenzívne robia počas vojny zásadné reformy.

Ukrajina sa na vstup do EÚ nezačína pripravovať teraz, európskym pravidlám sa prispôsobuje už dlho. Keby ste to mali pripodobniť, v akej časti cesty Ukrajina už je?

Myslím si, že určite sú v polovici cesty do Európskej únie.

Pracovali ste aj na vstupe Slovenska do EÚ. V čom sa môže Ukrajina poučiť zo slovenského príbehu?

Vie sa poučiť v tom, že reformným snažením je možné akcelerovať predvstupové procesy. Slovensko začalo negóciácie o vstupe do Únie o dva roky neskôr, pretože sme tu mali vládu Vladimíra Mečiara. Tá nespĺňala politické predpoklady na začatie rokovaní v dobe, keď s nimi začínali Česi, Poliaci či baltské krajiny. Preto sme neboli v prvom kole prístupových rokovaní.

Keď však prišla vláda Mikuláša Dzurindu, veľmi rýchlo sme to dobehli a do EÚ sme vstúpili spoločne s ostatnými krajinami východnej Európy. Proces sme urýchlili tým, že sme mali proreformnú vládu s jasnou víziou, ktorá vedela veľmi rýchlo spraviť potrebné reformy.

Niektoré politické strany avizujú, že po parlamentných voľbách stopli –

FOTO: ARCHÍV KATARÍNA MATHERŇOVÁ

najmä vojenskú – pomoc Ukrajine. Má Európska únia obavy z toho, že sa po septembri oslabí podpora nášho východného suseda?

Samozrejme, akýkoľvek tieň nad rozhodnou jednotou EÚ v podpore Ukrajiny je znepokojujúci. Slovensko podalo Ukrajinu mimoriadnu pomocnú ruku privítaním množstva utečencov, ako aj tým, že jej poslalo stíhačky Mig-29. V istom čase sme boli najväčšími dodávateľmi bojových lietadiel na Ukrajinu. Otázka je, koľko máme ďalšej techniky, o ktorú by sme sa vedeli podeliť.

Oveľa väčším problémom by však bolo, keby Slovensko narušalo jednotu pri hlasovaniach EÚ, kde je potrebný súhlas všetkých členov. Napríklad pri hlasovaniach o sankciách alebo o proce-

durálnych krokoch, ktoré sa týkajú vstupu Ukrajiny do Únie.

Čo by pre Slovensko znamenalo v praktickej rovine, keby sa ocitlo v pozícii, že blokuje podporu alebo prístupové procesy Ukrajiny?

Bola by to hanba. Slovensko by bolo opäť videné ako problémová krajina, čo sa už dlho nedialo. Takýmto postojom by sme sa pripojili k tomu, aby potenciálne zvíťazil zločinecký režim. No zisťujem, že pre mnohých občanov Slovenska sú to efemérne otázky, akoby nám z mozgov odstránili historickú pamäť.

Keď sa pozerám na výsledky prieskumov, napríklad na májové meranie Globsecu (ktoré na Slovensku ukázalo prepád v prozápadných postojoch, pozn. red.),

kde sa skúma pohľad na Rusko, niekedy sa nestačím čudovať. Miera a úspešnosť šírenia ruskej propagandy a naratívov je, žiaľ, veľká všade v Európe. Na Slovensku je však podstatne vyššia, je porovnateľná s Bulharskom. Aj v našej populácii stále žije klamná viera v Rusko ako nášho ochrancu.

Ukrajine sa venujete dlhé roky. Dnedávna ste boli v rámci Európskej komisie výkonnou riaditeľkou Podpornej skupiny pre Ukrajinu. Ako sa Ukrajina zmenila za poslednú dekádu?

Neviem to porovnať so situáciou pred Majdanom (tzv. revolúciou dôstojnosti v roku 2014, pozn. red.), ale vidím, ako sa Ukrajina zmenila odvtedy. Je to moderná, dynamická krajina s jasným euroatlantic-

kým smerovaním. Dlhé dve desaťročia predtým Ukrajina vajatala medzi Západom a Východom, no to sa zásadne zmenilo - a už dávno pred vojnou.

Jednu ich reformu by som vyzdvihla viac ako všetky ostatné, pretože úplne zmenila tvár krajiny. Je ňou úspešná decentralizácia. Ukrajina má po celom území dynamické centrá. Najväčším je, samozrejme, Kyjiv, no majú tiež Ivano-Frankovsk, Lviv, Charkiv a mnoho iných oblastí, ktoré sa veľmi intenzívne rozvíjali. Teraz do toho prišla vojna, no aj počas nej sa Ukrajina ďalej mení.

Napríklad, dnes je nepredstaviteľný návrat k starým korupčným schémam a oligarchickému modelu. Ukrajinská spoločnosť by to neprijala. Jej občania nezomierajú na bojiskách preto, aby si vybojovali starú Ukrajinu - chcú novú. Okrem toho im tam medzičasom vyrástla celá nová generácia vzdelaných aktivistov, politikov a verejne činných ľudí. Je to jedno-ducho iná Ukrajina ako predtým.

Od septembra budete viesť delegáciu EÚ na Ukrajinu. Aká bude vaša úloha?

Moja úloha bude zastupovať záujmy EÚ. Na Ukrajinu ma vysiela diplomatická služba Únie, ale budem zastupovať záujmy všetkých jej inštitúcií a európskych politikov. Niektoré úlohy spadajú priamo pod bruselské orgány - napríklad otázka prípravy vstupu Ukrajiny do EÚ je výlučnou kompetenciou Európskej komisie, takže s ňou budem v tejto oblasti úzko spolupracovať. Samozrejme, samotné rozhodnutia v tejto oblasti závisia od členských krajín EÚ, Komisia len riadi procesy.

Mojou druhou úlohou bude spravovanie nemalých finančných prostriedkov, ktoré Únia implementuje. Ďalej, budem súčasťou veľvyslaneckej skupiny G7, ktorá je aktívnym článkom vývoja na Ukrajine. A v neposlednom rade je šéf delegácie EÚ prvý medzi rovnými, ktorý zvoláva, moderuje a koordinuje veľvyslancov členských krajín.

EÚ má po celom svete vyše 140 delegácií, tá v Kyjive sa pokladá za momentálne najdôležitejšiu. Že ju budete viesť vy, samozrejme, v prvom rade súvisí s vašim profesionálnym príbehom. Čo to však znamená pre Slovensko?

Znamená to aj uznanie toho, že máme ľudí, ktorí sa vedú presadiť v európskych štruktúrach. A tiež to znamená pozitívne zviditeľňovanie Slovenska, teda niečo, čo sa snažím robiť počas celého môjho profesionálneho života.

Katarína Matherňová

Zástupkyňa generálneho riaditeľa direktoriátu Európskej komisie pre rozširovanie EÚ. V apríli 2023 bola vymenovaná za veľvyslankyňu a vedúcu delegácie EÚ na Ukrajinu, do funkcie nastúpi v septembri. V minulosti viedla Podpornú skupinu Európskej komisie pre Ukrajinu a pracovala v manažérskych funkciách pre Svetovú banku. Bola tiež poradkyňou Ivana Mikloša. Vyštudovala právo na Univerzite Komenského a na Univerzite v Michigane v USA.

Koordinátorka Alla Plotnikova

Alla Plotnikova je koordinátorkou tímu psychologičiek Centra poradenstva a prevencie Bratislava 3 (CPP). Vyštudovaná psychologička z Kyjiva bola v čase vypuknutia ruskej invázie na materskej dovolenke. Kvôli bezpečnosti detí z Ukrajiny odišla na Slovensko, chcela byť však užitočná. „Hneď som vedela, že musím niečo robiť,” vraví.

CPP poskytuje systémovú psychologickú podporu pre ukrajinské deti a rodičov v hlavnom meste. Medzičasom sa tiež stalo mostom medzi ľuďmi z Ukrajiny, školami a odborníkmi z praxe.

Alla si spomína, že v centre mohla začať pracovať prakticky okamžite. Keďže väčšinou prichádza do kontaktu s ukrajinskými deťmi, nepotrebovala štátnu skúšku zo slovenského jazyka.

„Na začiatku vojny sme sa snažili deti najmä vypočuť a stabilizovať. Popri tom sme spomedzi našich klientov vytipovali jednotlivcov, ktorí potrebovali väčšiu individuálnu prácu. Robili sme skrining v školách - deti sme rozdelili na skupiny a poslali spätnú väzbu,” vymenúva psychologička.

S kolegynami Yuliou a Galynou pomáhajú deťom nielen s traumami z vojny, ale aj s adaptáciou v školách. Takúto podporu pritom nepotrebujú len žiaci z Ukrajiny. „V treťom bratislavskom obvode, kde primárne pôsobíme, je napríklad veľká komunita vietnamských detí,” vraví Alla.

Špeciálnu podporu potrebujú deti na druhom stupni základných škôl, ktoré čelia okrem nového prostredia už aj tak ťažkému obdobiu dospievania. „Pre nich je ťažšie nadviazať vzťahy, uzatvárajú sa, odmietajú chodiť do školy, nechcú sa učiť po slovensky. Nevidia v tom zmysel, chcú sa vrátiť domov.”

Ak rodičia s deťmi potrebujú okrem podpory duševného zdravia aj iné formy pomoci, tím CPP ich naviguje ďalej. Pri práci im však chýbajú základné nástroje, ako napríklad diagnostika, ktorá je pri správnom riešení problémov detí kľúčová.

„Diagnostické nástroje nie sú v každej krajine rovnaké. Tie, ktoré používame na Ukrajinu, momentálne nemáme k dispozícii a veľmi nám chýbajú. Sú drahé a aktuálne nedostupné. Preto spolupracujeme s inými psychologickými centrami, kde sa diagnostika vykonáva so slovenským psychológom,” vysvetľuje Alla.

Za necelé dva roky si v tíme vytvorili systém, ktorý funguje najmä vďaka nadšeniu ľudí. Aj školy z iných oblastí už vedia, že sa na nich môžu obrátiť. „Vedia, že nám môžu zavolať v prípade zachytenia rizikových detí alebo iných otázok. Snažíme sa organizovať neformálne stretnutia pre rodičov, pretože je nesmierne dôležité, aby cítili, že niekomu záleží na ich pocitoch.”

Psychologičky Yuliia a Galyna

Podobne ako Alla, aj jej kolegyni Yuliia Kolodiazna prekonáva ťažké obdobie v robote. „Naša práca nám pomáha prežiť. Keď pomáhame iným, pomáhame aj sami sebe,” hovorí psychoterapeutka,

Práca im pomáha žiť

Portréty Ukrajniek, ktoré utiekli pred bombami a našli svoj druhý domov na Slovensku.

JANA GOMBOŠOVÁ

ktorá prišla na Slovensko z Charkiva minulý rok v marci spolu so štrnásťročnou dcérou.

Tri týždne dobrovoľníčila, študovala slovenčinu, až sa napokon pridala k pracovníkom Centra poradenstva a prevencie. Čoskoro ju čaká prvá dovolenka. „Idem s dcérou na mesiac za manželom do Charkiva. Mám strach, ale nedá sa inak,” vysvetľuje.

Z bombardovaného Charkiva k nám prišla aj Galyna Lapshu, tretia členka psychologického tímu. Začiatkom marca 2022 opustili svoj domov s dcérou aj mamou a prišli na Slovensko. Presúvali sa vlakom, neskôr išli pešo. Spomína si na srdečné prijatie po prekročení našich hraníc a na slovenskú psychologičku, ktorá s ňou v objatí plakala, hoci si jazykovo nerozumeli. Neskôr si našla bývanie u dobrých ľudí v Nových Zámkoch. Jej manžel zostal na Ukrajinu, kde pracuje ako rušňovodič.

„Spočiatku bolo ťažké zladit sa s miestnym systémom v školách. Veľmi nás však podporovali kolegovia, dávali nám rady a tipy. Zobrali nás do skupín, ktoré viedli, aby sme všetko videli v praxi. To nám veľmi pomohlo. Podporili nás nielen profesijne, dali nás dokopy aj psychicky. Dnes sme jeden tím - nie sú to Slováci a Ukrajinci. Stali sme sa rodinou,” hovorí Galyna.

Vo svojom dočasnom domove nezahála ani jej štrnásťročná dcéra Taisiia, ktorá od svojich troch rokov trénuje karate. Po presťahovaní sa na Slovensko ju do tímu prijal predseda slovenského Zväzu Kyokushin karate Norbert Rác. V máji sa Taisiia zúčastnila na Majstrovstvách Európy v Poľsku, kde vyhrala svoju kategóriu a priniesla pre Slovensko zlatú medailu.

Učiteľka Hanna Dubynska

Ukrajinci hovoria, že vojna sa začala už v roku 2014. Celoplošnej ruskej invázii vo februári 2022 predchádzali roky napätia. Keď sa pred deviatimi rokmi na Ukrajinu presadili proeurópske a prozápadné sily, vzťahy medzi Moskvou Kyjivom sa výrazne zhoršili. Rusko následne v rozpore s medzinárodným právom anektovalo Krym a podporovalo proruských separatistov na východe Ukrajiny.

Pocítila to aj učiteľka Hanna Dubynska z Luhanska, ktorá sa v tom čase rozhodla, že s rodinou z Ukrajiny odíde. „Stále sme počuli výbuchy, videli tanky, vojakov, po meste sa pohybovali pochybní cudzí ľudia. Keď vypukli nepokoje, polícia sa iba nečinne prizerala,” spomína si.

„Keď sme sledovali, ako sa ukrajinskí vojaci presúvajú preč, báli sme sa, že nás tam nechajú napospas. Bolo to nesmierne náročné. Nevedeli sme, čo sa deje. Najprv sme sa presunuli do Severodonecka. Dúfali sme, že časom sa budeme môcť vrátiť domov. No nestalo sa tak.”

Jej dcéra začala v tom čase vďaka známym chodiť na Slovensko na prázdniny a umelecké workshopy. Tak sa vytvorili väzby a priateľstvá, ktoré rodinu Dubynskú nasmerovali do Bratislavy. Hanna od začiatku vedela, že chce pokračovať v práci, ktorú miluje.

„Doma som bola učiteľkou ukrajinského jazyka a literatúry na druhom stupni základnej školy. To ma naplňa. Preto sa aj tu snažím pracovať v školstve, hoci som mala komplikácie s dokladmi o vzdelaní, ktoré sme si pri náhlom odchode nestihli zobrať.”

Rok a pol pracovala vysokoškolsky vzdelaná učiteľka v školskej jedálni ako pomocná sila. No ani takúto prácu nebolo ľahké nájsť. „Bolo to pred tromi rokmi, keď boli iné podmienky. Bez slovenčiny vás nechcel nikto zamestnať. Dnes je to jednoduchšie,” hovorí Hanna.

Keďže Hanna mala na Slovensku problém s uznaním dokladov, rozhodla sa opäť študovať, aby mohla pokračovať vo svojej profesii. Prijali ju na pedagogiku na Univerzite Komenského v Bratislave. V tom čase nadabila aj na inzerát, že Základná škola Narnia hľadá vychovávateľa.

A aj keď tomu veľké nádeje nedávala, prihlásila sa o miesto.

„Bola som prekvapená, že ma zobrali. Veď som mala iba preložený diplom z Ukrajiny. No vraj im to stačí. Neverila som, že sa mi to deje, že ma naozaj vezmú k deťom a budem s nimi môcť pracovať. Na tejto pozícii som pôsobila do aktívnej invázie,” opisuje.

Keď neskôr začali z Ukrajiny vo veľkom prichádzať matky s deťmi, vzali ich mnohí rodičia z Narnie k sebe domov,

aby im poskytl útočisko. Škola sa preto rozhodla, že otvorí ukrajinskú triedu pre prvý aj druhý stupeň. A v triedach sa zrazu ocitlo dvadsaťsedem ukrajinských detí, s ktorými bolo potrebné pracovať.

Pedagogický zbor posilnili tri ukrajinské učiteľky a Hanna sa stala koordinátorkou. „Vedela som, ako funguje systém školy a vedela som po slovensky. Mohla som teda tlmočiť a pomáhať s administratívnou, pri komunikácii s rodičmi a pri prepájaní ukrajinských a slovenských žiakov.”

Hanna opisuje, že ukrajinské deti v Narnii najprv nechali zvyknúť si na nové prostredie v ich triedach. Chceli, aby sa tak zoznámili s jazykom a pochopili, čo sa okolo nich deje.

„Boli z rôznych oblastí - aj z Luhanska a Donecka -, kde to bolo veľmi zlé. Niektoré deti strávili celé týždne v pivniciach a krytoch. Navyše, nepoznali jeden druhého, v triede sa ocitol mix rôznych vekových kategórií. Po úvodnej adaptácii sme ich od septembra včlenili do slovenských tried a postupne sa učili po slovensky.”

Takto v škole časom vytvorili systém, ktorého súčasťou sa Hanna stala ako asistentka učiteľa. Dnes okrem ukrajinských pomáha aj slovenským žiakom - s úlohami, učivom alebo s čímkolwiek iným, čo potrebujú. Popri tom sa pripravuje na štátnu jazykovú skúšku, aby si splnila sen a mohla opäť plnohodnotne učiť.

Trénerka pilatesu Oxana

Dana Frey vedie v Modre kultúrno-komunitné centrum, ktoré sa pre mnohých Ukrajincov a Ukrajinky stalo miestom stretávania sa. Viacerí jej prirástli k srdcu tým, akí sú priateľskí, silní a húževnatí. Jednou z nich je Oxana, absolventka medzinárodných obchodných vzťahov, ktorá pochádza z nevelkého mestečka neďaleko Charkiva.

Na Slovensko prišla v apríli 2022 s manželom, ktorý nemusel narukovať, keďže rodina sa stará o tri maloleté deti. Pre odchod z Ukrajiny sa rozhodli po niekoľkých týždňoch neustálych poplachov a ukrývania sa v pivnici. „Deti sa majú hrať, učiť sa a športovať, nie sedieť v protibombovom úkryte. Netušili sme, kedy to skončí a či sa toho dožijeme,” hovorí Oxana.

Rodina sa usadila v Modre, kde Oxana päťkrát týždenne dáva tréningy pilatesu v centre voľného času. „Stále má dobrú náladu a je plná energie. Cez deň je s deťmi a pracuje večer, keď manžel príde z práce a preberie starostlivosť. Keď sme sa prvýkrát stretli, prevalcovala ma energiou a entuziazmom. Je pevná ako skala a rozhodná. Vie, že chce to najlepšie pre svoje deti. Ešte sa nerozhodli, či zostanú na Slovensku, ale v Modre sú už ako doma,” opisuje Oxanu jej kamarátka Dana.

Vraví, že Oxanina rodina sa pravidelne stretáva s ľuďmi, ktorí im u nás poskytli útočisko, hoci už bývajú inde. Manžel si našiel prácu vo vinohrade a deti medzičasom majú slovenských kamarátov. „Na podporných stretnutiach ukrajinskej komunity v Modre Oxana dodáva optimizmus aj ostatným ukrajinským ženám,” vraví Dana.

Učiteľka Hanna Dubynska pochádza z Luhanska.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Taisiia.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Oxana.

FOTO: ARCHÍV DANA FREY

Psychologička Alla.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Tím ukrajinských psychologičiek. Yuliia, Alla a Galyna.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Dana Frey.

FOTO: ARCHÍV DANA FREY

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

V mnohých školách či škôlkach funguje integrácia detí z iných krajín výborne - a zďaleka nejde len o súkromné zariadenia. Príkladom hladkého začleňovania detí z Ukrajiny je aj štátna Materská škola Profesora Sáru v Banskej Bystrici.

„Spravidla sa to začína tým, že mama jednoducho osobne príde a opýta sa na voľné miesto. Keďže máme povolené navýšenie počtu detí o 10 percent, podarilo sa nám už takto umiestniť niekoľko detí,” začína rozprávanie riaditeľka škôlky Michaela Vargová.

Odídencom pomáha s vyplnením prihlášky, s poskytnutím základných informácií, ale často za nich aj telefonuje na úrad. Takáto ústretovosť nie je samozrejmosťou. Na Slovensku funguje viac ako 3-tisíc materských škôl rôznych zriaďovateľov. Či dieťa prijímú, závisí od kapacity a možnosti zariadení, ale aj od postoja vedenia.

Vargová hovorí, že je jej vždy smutno, keď niektoré z rodín pomôcť nevedia. Nerozlišujú, či matka pracuje alebo nie, jediným kritériom sú pre nich voľné kapacity. „Dieťa potrebuje rovesníkov, bezstarostné hry a priestor prispôbený len jemu - od triedy cez toalety, stravu, odpočinok, hry vonku - a interakcie s deťmi a láskavými dospelými, ktorým na ňom záleží.”

Problém s tým, že by sa ukrajinské deti nevedeli adaptovať na slovenské prostredie, v Banskej Bystrici nemajú. Takmer všetky ich učiteľky vedia po rusky, niektoré aj po anglicky. A medzičasom sa naučili aj trochu po ukrajinsky.

„Ukrajinský jazyk je veľmi podobný slovenčine, takže sa vždy vieme dorozumieť. V tomto sme si veľmi podobní, snaha je na oboch stranách. Pomáhajú nám ukrajinské maminky, ktoré už slovenčinu ovládajú - občas nám robia tlmočníčky’. A pomáhajú aj niektoré slovenské deti. Prekvapili nás, keď sa samy začali učiť po ukrajinsky,” usmieva sa riaditeľka.

Najdôležitejšie je obyčajné ľudské prijatie

Banskobystrická škôlka ukazuje recept na úspešnú integráciu detí z Ukrajiny.

JANA GOMBOŠOVÁ

„Naši noví kamaráti prišli, aby ich nezabili”

Malí Banskobystričania prijímajú nových spolužiakov z cudziny bez problémov a prirodzene. Ako vraví šesťročná škôlkarka Agátka, kamarátstvo je najdôležitejšie. „Že si nerobíme zle, ale si, naopak, pomáhamo. Na Ukrajine sa totiž deje vojna. Lebo Putin chce, aby sa Ukrajina stala Ruskom. Naši noví kamaráti prišli, lebo utekali, aby ich nezabili. Museli ísť niekde inde do bezpečia. A teraz sú naši priatelia.”

Prekážkou nie je ani odlišný materinský jazyk. Deti sa totiž neupierajú na verbálnu komunikáciu tak silno, ako dospelí. „Keď k nám vlni prišlo prvé dievčatko z Mykolajiva, deti v mojej triede sa veľmi rýchlo naučili, čo hovorí. Veľakrát mi to samy prekladali skôr, ako som stihla hodiť slovo do prekladacej aplikácie. Deti samozrejme vedia, že na Ukrajine zúri vojna, a sú krásne empatické a súciteľné. Napriek

tomu ostávajú prirodzené. Deti sú deti, vždy rovnaké na celom svete,” hovorí Vargová.

A hoci sa podľa nej nájdu medzi rodičmi aj takí, ktorí dajú škôlke najavo, že ukrajinské deti sú tam „na úkor” slovenských, ide len o jednotlivcov. „Vysvetlím im, že sa nemusia obávať, že by ich deťom niekto zjedol desiatu alebo obed. A že naozaj nie je pekné závidieť dieťaťu ešte aj to, že sa má kde spokojne a v bezpečí hrať. Spravidla to stačí.”

Vargová hovorí, že deti sú vnímavé a keď vidia, že je prirodzené pomáhať si navzájom bez ohľadu na národnosť či jazyk, dostáva sa takýto prístup do ich osobnostnej výbavy.

„Je dôležité, aby zažívali takéto situácie vo svojej prirodzenej každodennosti, nie demonštratívne a odtrhnuté od bežnej reality. Myslím si, že to má na nich obrovský vplyv, ktorý si síce možno nebudú pamätať, ale zanechá v ich charaktere nezmazateľnú stopu.”

Život na Slovensku sa začína skoro ráno

Zmena však so sebou prináša aj výzvy. Banskobystrická škôlka niekedy s mamičkami ukrajinských detí rieši ich a naše rozdielne zvyky v režime a dochádzke. Niekedy ich ratolesti neprídu alebo meškajú a rodič to škôlke nedá vedieť.

„S každou mamičkou však komunikujem osobne aj súkromne všetkými možnými kanálmi. Riešime to teda aj po neformálnej línii. Nevie, či je za tým jazyková bariéra alebo pocit neukotvenosti, ale zdá sa, že je to pravidlo,” opisuje riaditeľka.

Jedna z ukrajinských mamičiek, Yaroslava, jej dáva za pravdu. „U nás sme boli zvyknutí na voľnejší rozvrh, tu je to striktnéjšie. Život na Slovensku sa začína veľmi skoro ráno,” smeje sa a dodáva, že sa tomu snažia prispôbiť. „Chodíme spať už o deviatej, aby sme vedeli o šiestej vstať. Ale občas sa nám stane, že syna prezliekam z pyžama až v školskej šatni.”

Posteľ ako symbol bezpečia

Škôlky sú vnímané ako „bezpečný prístav”, často si však neuvedomujeme, ako veľmi sú deti formované každodennými situáciami. Jedno zo štvorročných ukrajinských dievčat, ktoré prišlo do banskobystrickej škôlky, pôsobilo stratene - a uplo sa na posteľku, ktorú dostalo.

„Síce si tam aj poplakalo, ale aj sa rozhovorilo a džavotalo po rusky, keďže pochádzalo z rusky hovoriacej oblasti. Nikde inde nebolo také uvoľnené. Chvíľu mi trvalo, kým som pochopila, že vlastná posteľka sa dieťaťu spája s pocitom bezpečia. Dievčatko bolo vytrhnuté z domova, precestovalo celú Ukrajinu a polovicu Slovenska a vlastná posteľka bola jedným z miest, ktoré sa pre ňu stalo tým jej miestom. Bolo to pre mňa silné a dôležité poznanie,” spomína si riaditeľka Michaela Vargová.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Mám šťastie, že stretávam otvorených ľudí

Budem celý život vďačná za to, ako nás na Slovensku prijali, vraví ukrajinská prekladateľka Yaroslava.

JANA GOMBOŠOVÁ

Yaroslava pochádza z viac ako 200-tisícového priemyselného mesta Kremenčuk, ktoré leží na brehu rieky Dnipro. Hoci sa mesto nachádza stovky kilometrov od frontovej línie, býva cieľom útokov. Mladá mamička sa rozhodla zbalit' hneď, keď sa dozvedela o začatí vojny.

„Mali sme dobrý život, nič nám nechýbalo. No v jeden deň sme stratili všetko. Často nás bombardovali, všade hučali sirény, chodilo sa do krytov,“ spomína si Yaroslava. Keďže nechcela, aby to musel zažívať jej syn Bogdan, utiekli aj s mamou na Slovensko. Jej brat ostal na Ukrajine a bojuje.

Najprv si myslela, že idú preč len na pár týždňov, no rýchlo pochopila, že sa mylí. Rozhodla sa preto, že sa naučí po slovensky a nájde si u nás prácu.

Yaroslava je tlmočnicou do angličtiny. Chcela, aby sa po anglicky mohol naďalej učiť aj jej syn. Najprv preto hľadala jazykovú škôlku. „Nechcela som, aby zabudol, čo už vedel. Prihlásila som ho teda do súkromnej jazykovej škôlky. Po čase sme však zistili, že je to naňho priveľa. Príliš sa na ňom podpísala trauma z toho, čo zažil,“ vysvetľuje. Z jazykovej škôlky tak museli odísť.

Dostali však tip, aby sa skúsili obrátiť na riaditeľku Materskej školy Profesora Sárú v Banskej Bystrici Michaelu Vargovú - a tá Bogdana vzala. „Hneď v prvý deň povedal, že to tam má rád. Teší sa do škôlky a rýchlo sa naučil po slovensky,“ vraví Yaroslava dobrou slovenčinou. Škôlke pomáha aj tak, že tlmočí do ukrajiny, ak je niečo potrebné.

So synom a mamou bývajú v prenajatom byte. Majú teda aké-také zázemie, no pevnú pôdu pod nohami Yaroslava stále necíti. Ťaží ju neistota z toho, čo bude. Povzbudzuje ju však ľudskosť, s ktorou sa stretáva.

„Niektorí poradia, iný pomôže alebo podporí slovom. Mám šťastie, že stretávam iba pekných a otvorených ľudí. Budem celý život vďačná za to, ako nás na Slovensku prijali,“ vraví. Pomoc chce druhým oplatiť. Chystá sa podporiť kamarátky, ktoré z Ukrajiny tesne po začiatku ruskej invázie odísť nemohli.

„Majú veľké psychické problémy. Nemôžu spať, jesť, boja sa každého zvuku. Niektoré už nevládzu a chcú odísť na Slovensko. Onedlho pôjdem po ne do Užhorodu a pomôžem im tu tak, ako pomohli Slováci mne.“

Asistenti v škôlkach sú ako Colombova žena

Riaditeľka banskobystrickej škôlky Michaela Vargová hovorí, kde by potrebovali pomoc od štátu.

JANA GOMBOŠOVÁ

Zmena financovania materských škôl

„Pedagogickí asistenti v materských škôlkach sú ako Colombova žena - počúvame o nich, ale nevidíme ich,“ smeje sa Michaela Vargová, riaditeľka Materskej školy Profesora Sárú v Banskej Bystrici, ale je to smiech cez slzy. Asistenti sú v škôlkach skôr zriedkavosťou.

Vargová vraví, že by privítali zmenu financovania materských škôl, po ktorej volajú už dlho. Dnešný systém, ktorý je postavený na financovaní z podielových daní cez tzv. originálne kompetencie, zriaďovateľov podľa nej priveľmi limituje. V porovnaní so súkromným škôlkami môžu napríklad len obmedzene vyberať poplatky od rodičov. Riaditeľka by si pria-la, aby existovali normatívy, pomocou ktorých by sa škôlke prideliovali peniaze podľa potreby.

Odborní zamestnanci

Škôlkam by tiež pomohlo vytvorenie siete odborných zamestnancov, ktorí by sa venovali ukrajinským deťom a rodičom v ich rodnom jazyku. Potrebni sú najmä

logopédi, psychologičky či špeciálni psychológovia.

Potrebné sú podľa Vargovej aj vyškolené ukrajinsko-slovensky hovoriace asistentky, ktoré by deťom v triedach pomáhali ľahšie zvládať denné aktivity. „Bohužiaľ, toto vieme horko-fažko zabezpečiť pre slovenské, nieto ešte pre ukrajinské deti, navyše v ich rodnej reči.“

Osveta

Riaditeľka vraví, že dôležitá je aj osвета o situácii ľudí na Ukrajine, ale aj tých, ktorí boli z dôvodu ruskej invázie nútení opustiť svoje domovy. „Myslím si, že ľudia postupne znečitlivejú, prvotný šok odznieva,“ obáva sa Vargová.

Zaráža ju, čo slovenská spoločnosť toleruje vo verejnom prejave. „Šírenie nenávisti, závidi, dezinformácií, alebo aj úplných bludov je bezrestné. Tu vidím na strane štátu veľké deficity.“

Ľudia podľa nej radšej rozvíjajú „duchaplne teórie“ o tom, kto stojí za vojnu, namiesto toho, aby precítili hroznú a ťaživú realitu Ukrajincov. „Myslím si, že keby každý dokázal túto pravdu vnímať a spracovať, správili by sme sa všetci ľudskejšie.“

Hľadajme pochopenie a nepáľme mosty

Psychológ, mediátorka a lektor kritického myslenia radia, ako sa rozprávať s ľuďmi, ktorí veria dezinformáciám.

MARIANNA POTANOVIČOVÁ, LUCIA MATEJOVÁ

Dvojičky si Američania zhodili sami, židia vlastnia svetové médiá a skryté elity ovládajú svet. Bardejovčan Samuel Hudák dlho veril podobným konšpiračným teóriám.

Pravidelne si kupoval mesačník Zem a Vek, ktorého web podľa projektu Konspiratori.sk obsahuje „klamlivé, dezinformačné správy a lživú propagandu“. Analytici ministerstva obrany stránku označili ako „web s problematickým obsahom“.

Okrem toho sa Samuel obklopoval najmä podobne zmýšľajúcimi ľuďmi, s ktorými sa vedel zhodnúť v spoločných debatách. Ako hovorí, konšpirácie u neho vyvolávali „wau efekt“. Mal pocit, že vie veci, ktoré ostatní nevedia, a vidí tak „za oponu“.

„Chcel som byť najmä protiamerický. Plátky, ktoré som čítal, obsahovali kritiku Západu a jeho fungovania, ale neboli vôbec vyvážené kritikou Východu a Ruska. Vnímam som len jednu kritiku a vyhraňoval som sa len voči druhej strane. V tom čase by som sa nazval antiamerikáncom a zástancom antikapitalizmu, nie rusofilom.“

FOTO: ARCHÍV DUŠAN ONDRUŠEK

Psychológ Dušan Ondrušek upozorňuje, že často máme tendenciu podceňovať to, čomu konšpiratori naozaj veria. Ich názory zvykneme rovno označiť za proruský postoj alebo ich onálepkujeme ako rusofilov. Z prieskumov vieme, že naj-

väčšia časť z nich sa nestotožňuje so Západom. Automaticky to však neznamená, že podporujú Rusko.

„To, čo chcú, je izolácia - alebo akýsi vyvážený posun na obe strany. Len veľmi marginálna skupina z nich hovorí, že by sme mali našu politiku zmeniť v prospech Ruska. Možno to tak niekedy z ich odpovedí vyznieva, ale Rusko naozaj vyznáva len menšina,“ vysvetľuje Ondrušek.

Na chvoste Európy

Slovensko patrí dlhodobo medzi zraniteľné krajiny, ktorých obyvatelia sú priveľmi náchylní veriť konšpiračným teóriám. Podľa prieskumu Globsecu v krajinách strednej a východnej Európy z roku 2022 verí na Slovensku konšpiráciám až 54 percent ľudí. Toto číslo je spolu s Bulharskom najvyššie v regióne. Na porovnanie: v Česku je na konšpirácie náchylných 30 percent populácie.

Slovensko navyše vyniká aj v miere pocitu ohrozenia hodnôt a identity. Viac ako polovica Slovákov si myslí, že ich hodnoty a identitu ohrozuje liberálna demokracia a vyše 40 percent Slovákov označilo, že sa cítia ohrození západným spôsobom života.

Spomienkový optimizmus Slovákov

„Tento pocit ohrozenia z veľkej časti pramení z nepripravenosti na vývoj spoločnosti,“ vysvetľuje Ondrušek. „Časť ľudí, ktorí ťažšie znášajú spoločenské zmeny, očakáva, že svet bude fungovať ako v minulosti. Pravdou ale je, že spoločnosť nikdy nebola ideálna. Vždy niečo chýbalo, nikdy neboli všetci spokojní. No niektorí úmyselne vynechávajú negatíva, aby mohli poukázať na údajné staré dobré časy.“

Takéto postoje sú podľa Ondruška časté u ľudí, ktorí boli zvyknutí na socializmus a väčší pocit istoty. Podľa neho je dokonca možné, že vtedy na režim nadávali, no dnes im niečo z neho chýba.

„Spomínajú na to, ako stáli rožky 50 halierov a aj mlieko bolo lacnejšie. Potom je časť ľudí, ktorí boli veľmi pohoršení, keď v roku 1968 prišli ruské tanky, ale dnes to už zo svojho rozprávania vynechávajú. Takto si vytvárajú vlastný svet, ktorému prispôsobujú všetky fakty,“ vysvetľuje psychológ.

Aj preto mnohí ľudia zvyknú vnímať Rusko - nástupníka Sovietskeho zväzu - ako štát, ktorý sa stará o svojich občanov, nie je tam toľko násilia ani potratov. Opak je však pravdou. Štatistiky hovoria, že miera potratov v Rusku je oproti európskym krajinám niekoľkonásobne vyššia, miera kriminality a násilných prejavov tiež. Ruský vládnucci režim dlhodobo neakceptuje iné politické zmýšľanie a ľudia sú za verejné vyslovenie odlišného názoru veľakrát trestaní - napríklad, keď hovoria, že Rusko vedie na Ukrajine dobyvačnú vojnu a nie „špeciálnu vojenskú operáciu“.

„Rusko podporujú najmä ľudia, ktorí v Rusku neboli a Rusov nepoznajú. Utvrdzujú sa v názore, ktorý je postavený na ich predstavách a nie na realite. Veľká časť ľudí by bola šokovaná, keby si pozrela bežný život v Rusku - ako fungujú škôlky či pracoviská,“ hovorí psychológ Ondrušek zo skúseností, ktoré má aj vďaka dlhoročnej práci v postkonfliktných zónach.

Ako prestať veriť konšpiráciám?

U Sama Hudáka nastal zlomový moment, keď zavraždili Jána Kuciaka a Martinu Kušnírovú. Vtedy začal registrovať, koľko priestoru získal Kotleba v konšpiračných médiách. Hovorí, že aj v časopise Zem a Vek vtedy začali spochybňovať oficiálnu verziu vraždy, o ktorej písali mienkotvorné médiá. „Povedal som si, že toto je už moc. Vtedy som prestal dôverovať konšpiračným plátkom.“

Veľmi mu v tom pomohlo prerušenie kontaktu s ľuďmi z partie, ktorou sa predtým obklopoval. V tom čase totiž odišiel za prácou do Nemecka. „To, že som sa

s nimi nestretával denne a nebol som s nimi v kontakte, spôsobilo, že som akosi prirodzene upustil od sledovania konšpiračných médií.“

Keďže v tom čase o vražde a možnom páchatelovi intenzívne písal portál Aktuality.sk, domovská redakcia Jána Kuciaka, začal Samuel čítať ich. Počúval podcasty a dokonca si kúpil aj predplatné. Keď neskôr vypukla vojna na Ukrajine, naštudoval si, čo je to ruská propaganda, aby bol argumentačne podkutý.

FOTO: ARCHÍV SAMUEL HUDÁK

„Myslím si, že ľudia, ktorí majú radi alternatívnu medicínu, počúvajú alternatívnu hudbu alebo sú inak alternatívni, ľahšie podľahnú konšpiráciám a propagande. Tiež som patril do týchto kruhov,“ vysvetľuje.

Zmena názoru nie je krátky proces alebo vec jedného rozhovoru, po ktorom človek kompletne otočí. Je to skôr na dlhé lakte. Človek si chvíľu nie je istý, kto má pravdu, nebaví ho hádať sa a ani nazeráť pod povrch. Po období ticha nakoniec časť ľudí povie, že predtým nevedeli, ako to vlastne je, no teraz máme k dispozícii nové fakty.

„Keď precitnú, treba ich chváliť, nič im nevyčítať ani nepripomínať, akí boli. Veľkorysí ľudia vedia odpustiť a nevyvyšovať sa nad iných. Tí, ktorí nie sú takí zrelí, si budú vždy dokazovať, že mali pravdu, nie je to však potrebné ukazovať.“

Podstatné je to, že teraz si rozumieme,“ hovorí Dušan Ondrušek.

Neútočme na ľudí s opačným názorom

Keď Samuel spomenul svoje názory doma, vypočuli ho a rozprávali sa spolu, hoci s ním nie vždy súhlasili. Debaty sa však u nich nikdy nevyhrotili do extrému. Rodinu silou-mocou o svojej pravde nepre-sviedčal. „Bolo to iné ako teraz. V tej dobe spoločnosť nebola až taká polarizovaná.“

Ťažké témy je vhodné rozdeliť na viacero menších rozhovorov a „nevysypať“ ich všetky hneď naraz. Facilitátorka Zuzana Očenáš Vasičáková zdôrazňuje, že ak ideme do rozhovoru s človekom, ktorý ma diametrálne odlišný názor, je dôležité uvedomiť si, že akokoľvek dobre prepracované a vyzdrojované argumenty máme, nemusia fungovať.

FOTO: ARCHÍV ZUZANA OČENÁŠ VASIČÁKOVÁ

Môže totiž ísť o emocionálne veľmi nabitú tému. Keď nám niekto siahne na oblasť hodnôt alebo osobného presvedčenia, je to podobné, ako by siahol na naše psychologické prežívanie. Preto, ak sa rozhodneme viesť slovný boj s cieľom „zničiť“ nepriateľa, musíme počítat aj s dôsledkami.

Sociológ Jakub Kobela odporúča naučiť sa jasne rozoznávať rozhovory, do ktorých sa oplatí investovať čas a energiu. Zbytočné sú internetové diskusie s ľuďmi, ktorí možno ani neexistujú. Často sú plné nenávisťných myšlienok, vulgárnosti a bývajú emocionálne príliš náročné. Vtedy je dôležité nenechať sa strhnúť na rovnakú nótu a používať overiteľné fakty. Ak niekto povie, že nesúhlasí, je potrebné rešpektovať to, že má iný názor. Môžeme ho napríklad poprosiť, aby komunikoval svoj názor rovnako slušne.

FOTO: ARCHÍV JAKUB KOBELA

„Pokiaľ ide o internetovú diskusiu s veľkým množstvom toxických komentárov, kde však nie je žiaden vecný, zvyknem tam napísať svoj opačný pohľad. Ta-

kúto komunikáciu si totiž pozerajú aj ľudia, ktorí sa nevyjadria. Do názorovej bitky už ale nejdem. Vyjadriť sa len raz,“ radí Kobela.

Jedným z príkladov argumentačných faulov, ktorým je dobré sa vyhnúť, je útok „ad hominem“. Ide o slovný útok na osobu s opačným názorom. Ak druhého človeka urazíme alebo sa ho pokúsime zdiskreditovať poukazovaním na jeho nedostatky, prispějeme k tomu, že viac neprehovorí s ľuďmi z nášho názorového sveta.

Rozhovory s rodinou

Ak vedíme diskusiu s niekým, na koho názore a pohľade na vec nám záleží, je to zložitejšie. Pri blízkych máme často pocit, že môžeme komunikovať priamo a nemusíme slová zbytočne zjemňovať. Ak si ale chceme zachovať dobrý vzťah a ide nám o to, aby sa naše svety nerozdelili úplne, je dôležité nachádzať v rozhovoroch spoločnú zrodu.

„Napríklad, pri očkovaní proti koronavírusu bývajú síce dva rozličné názory, no určite máme aj niečo spoločné. Môže to byť napríklad strach o bezpečnosť našich blízkych. Je dobré poznať reálne potreby toho druhého, to však nie je niečo, čo nám veľa ľudí prezradí hneď v prvej vete. Potom však nazeráme na veci inak a sme v komunikácii otvorenejší,“ vysvetľuje Kobela.

Pri blízkych je vhodné vyhnúť sa konštatovaniu typu: Iba ja mám pravdu, ty sa určite mylíš, nechceš si priznať chybu, si mimo reality. Správnou cestou je citlivá komunikácia, ktorá je rozdelená na viacero rozhovorov. Kobela odporúča využiť aj metódu „láskavej kritiky“ od filozofa Daniela Dennetta.

Tá nás núti uvedomiť si, že počas jedného rozhovoru nikomu nezmeníme názor. Maximum, čo vieme spraviť, je otvoriť iným ľuďom priestor na rozmýšľanie a nespáliť pritom mosty. Metóda spočíva v tom, že najprv sa ľudí snažíme pochopiť a až potom sa dostaneme k vlastným argumentom. Podstatné je nájsť v komunikácii niečo, čo máme spoločné. Potom môžeme zhrnúť svoj pohľad na vec a pohľad oponenta, pričom mu necháme otvorené dvere na premýšľanie.

Teraz pomáha ostatným

Samuel Hudák sa nakoniec rozhodol ísť študovať na vysokú školu. Vybral si sociológiu, lebo chce hlbšie skúmať, prečo sú ľudia náchylní veriť konšpiráciám a prečo je dnešná spoločnosť taká polarizovaná. Chápe ľudí, ktorí dezinformáciám podľahli, lebo, ako sám hovorí, vedia človeka vtiahnuť. Preto o svojej skúsenosti otvorene rozpráva.

„Dovolím si tvrdiť, že veľa ľudí som už v dobrom ovplyvnil. Viem o tom, lebo mi to povedali. Vnímam, že už na sociálnych sieťach nezdediajú nezmysly, ktoré šíri predtým. Existuje veľa techník, ako komunikovať s ľuďmi, ktorí veria konšpiráciám. Nájdite si niečo, čo vás spája, lebo používať len fakty je ako hádzať hrach o stenu. Teraz mám výhodu, že môžem spomenúť, ako som aj ja bol na druhej strane, takže lepšie chápem, prečo daný človek zmýšľa tak či onak.“

Ak sme skutočne súčasťou Západu, musíme vytrvať

MARTIN BÚTORA

Bez prehánania možno konštatovať, že ruským vpádom na Ukrajinu sa zmenil svet. Po takmer ôsmich desaťročiach mieru vypukla vojna, akú sme si už na európskom kontinente nezvykli predstavovať. Ocitli sme sa v úplne novej situácii. Sme svedkami útoku na dlhodobé úsilie OSN o presadenie medzinárodného práva namiesto vojnových riešení. Pokusu zmarit predstavy z konca studenej vojny o slobodnej Európe žijúcej v mieri.

„Udalosti uplynulej noci znamenajú zlom v dejinách Európy,“ vyhlásil francúzsky prezident Emmanuel Macron. „Na tento vojnový akt odpovíme bez slabosti, chladnokrvne, odhodlane a jednotne.“

Aj nemecký kancelár Olaf Scholz hovoril o „bode zlomu“ („Zeitenwende“). Ohlásil koncept novej nemeckej zahranično-bezpečnostnej politiky, odklon od povojnového pacifizmu a spoliehania sa na obchodnú diplomaciu voči Rusku, odstránenie energetickej závislosti na ňom i vojenskú pomoc Ukrajinu.

Zeitenwende sa v Nemecku stalo slovom roka. Západ vstúpil do éry strategického súperenia medzi demokraciou na jednej strane a autokratickými vládcami na strane opačnej.

„Demokraticky zmýšľajúce krajiny musia spolupracovať, aby im mohli úspešne čeliť. Na druhej strane budú tí, ktorí chcú zmeniť súčasný svetový poriadok, ktorí by chceli získať väčší vplyv a moc nad radom krajín,“ vyhlásil český prezident Petr Pavel. Rusku nejde len o Ukrajinu, ruskí predstavitelia neskrývajú zámer obnoviť veľkosť bývalého Sovietskeho zväzu.

Po vypuknutí ruskej agresie sa politické vedenie Slovenskej republiky neutiahlo do závetria. Najvyšší ústavní činitelia ruskú vojenskú agresiu okamžite odsúdili a principiálne odmietli uznať akékoľvek územné požiadavky Ruska voči Ukrajine vedené ideami imperiálneho revanšizmu a právom silnejšieho. A potvrdili to aj o rok neskôr.

Podľa prezidentky Zuzany Čaputovej „z hľadiska bezpečnosti žijeme časy, ktoré sú najrizikovejšie v novodobej histórii Slovenska“. Ruská agresia proti Ukrajine pôsobí osobitne kriticky na Slovensku, kde sa kombinujú proruské a protiamerické postoje verejnosti s vysokou akceptáciou konšpirácií i nízkou dôverou – tak medziľudskou, ako aj dôverou v inštitúcie.

Ocitli sme sa preto v úplne novej situácii. Po páde komunistického režimu a skončení studenej vojny sme vyhrali mier. Tvárou v tvár túžbe Ruska obnoviť svoje impérium a nastoliť iný svetový poriadok stojí pred Západom výzva pomôcť Ukrajine neprehrať vojnu.

Nevieme, čo všetko nás to bude stáť, aké obete si to vyžiada. Ak je však Slovensko skutočnou súčasťou Západu, nemôže konať inak. Ukrajinci v zápase s ruskou armádou bránia aj suverenitu našej krajiny a nedotknuteľnosť našich hraníc.

V prvý letný deň roku 2023 uplynulo 32 rokov od chvíle, keď nás opustila okupačná armáda Sovietskeho zväzu. Máme si čo pripomínať: V priebehu odsunu odišlo z Česko-Slovenska v 925 transportoch 73 500 vojakov a dôstojníkov, 39-tisíc rodinných príslušníkov, 1 220 tankov, ďalej 2 505 bojových vozidiel pechoty a transportérov, 1218 diel s rážou nad 100 mm, 105 lietadiel, 175 vrtulníkov a 95-tisíc ton munície.

Na našom území boli aj sovietske jadrové zbrane, najprv bojové hlavice umiestnené v roku 1969, potom v roku 1983 rakety SS-22. Výstavbu objektov pre sovietske rakety stredného doletu potvrdila československo-sovietska dohoda z februára 1986. Celý kontingent tvorilo 50-60 rakiet typu zemzem s krátkym a stredným doletom, 120 viachlavňových raketometov a 210 protiletadlových rakiet s krátkym a dlhým doletom.

Pobyt vojsk sprevádzala tiež obrovská devastácia opustených vojenských priestorov a veľké škody na životnom prostredí, ako aj na zdraví československých občanov. Nešlo samozrejme iba o materiálne škody. Vojská za sebou zanechali nielen stovky mŕtvych, zdevastovanú krajinu či zdemolované byty, ale aj dlhodobé zdrvivúce celospoločenské následky.

Slubný potenciál obyvateľov štátu s demokratickými i priemyselnými tradíciami, ktorého napredovaniu pootvorila dvere Pražská jar, nedostal možnosť rozvinúť sa. Šanca na reformy bola zmarená, premrhaní sme vyše 20 rokov. Tanky v auguste 1968 nestrielali iba na politický režim, mierili aj na ľudské charaktery.

Dnes sa politická reprezentácia našej krajiny môže oprieť o väčšinový konsenzus občanov, ktorí si neželajú, aby sa obnovila závislosť Slovenska na Rusku a aby sme sa vrátili do čias, keď sa o osude našej krajiny rozhodovalo v Kremli.

Podľa výskumu IPSOS z jari 2023 takmer dve tretiny respondentov súhlasili s výrokom, že „musíme zabrániť tomu, aby nás Rusko znovu dostalo do sféry svojho vplyvu“.

Ak sa má naplniť účel podpory Ukrajiny v jej zápase, potom treba v pomoci vytrvať až do porážky ruskej agresie. A po dosiahnutí tohto cieľa sa otvára priestor a príležitosť pomáhať Ukrajine aj pri jej povojnovej rekonštrukcii a pri zvládnutí jej integrácie do Európskej únie a NATO.

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Eva Mosnáková si ako tínedžerka zažila hrôzy druhej svetovej vojny. Pochádza z manželstva židovského otca a kresťanskej matky, detstvo prežila v Handlovej. Tisov fašistický režim jej otca najprv považoval za hospodársky dôležitého žida a dovolil mu pracovať. Po vypuknutí Povstania sa však s rodinou museli skrývať, aby ich nedeportovali.

Útočisko našli v dome sudetského Nemca Henricha Konráda a jeho manželky Terézie Mosnákovej. Jej brata Vlada si pani Eva po oslobodení vzala za muža.

Deväťdesiatštyriročná dôchodkyňa venuje veľa času diskusiám s mladými o vojne, holokauste a extrémizme. Popri tom vedie zdravotný telocvik pre seniorky, veľa číta a učí sa po anglicky.

Ako sa na ruskú inváziu na Ukrajinu pozerá človek s jej životným príbehom? Kde hľadala v ťažkých časoch nádej ona a ako sa vyrovnávala so strachom? Ako sa rozpráva s ľuďmi, ktorí spochybňujú holokaust, či zverstvá páchané v susednej krajine?

Prečítajte si rozhovor o tom, ako nám skúsenosť z hrôz 20. storočia môže dnes ponúknuť morálny kompas a dodať odvalu na správne konanie.

Keď sa začala 2. svetová vojna, mali ste desať rokov. Ako ste to v tom čase vnímali?

Ako desaťročné dieťa som nad tým nerozmýšľala tak, ako moji rodičia. Mala som však šťastie, že maminka s oteckom sa o vtedajšej situácii rozprávali predomnou, takže som ju vnímala.

Aj mladí budú musieť bojovať za demokraciu

Ak by som sa starala len o seba, už by som asi nežila. Posilňuje ma pomoc druhým, hovorí preživšia holokaustu Eva Mosnáková.

NICOL RÁCOVÁ

Otec už nejaký čas predtým tvrdil, že bude vojna a aj preto som jedináčik. Rodičia kvôli hroziacemu nebezpečenstvu neplánovali ďalšie deti. Musím však povedať, že to bola záchrana celej rodiny, pretože by sme nezvládli ukrývať ďalšieho človeka.

Nechýbal vám v tých ťažkých časoch súrodenec?

Samozrejme, že áno. Celý ten čas. Preto som teraz šťastná, že mám takú rozvetvenú rodinu - všetky moje deti majú svoje

deti. Vďaka tomu mám teraz vnukov aj pravnukov, ktorí sú moja veľká radosť. Spolu si telefonujeme, slávime jubileá. Keď som oslavovala deväťdesiatku, bolo nás deväťnásť!

Vaša vnučka Zuzka si vzala za manžela Nemca. Bolo to pre vás náročné spracovať po tom, čo ste si prežili počas vojny?

Zuzka zlomila všetky naše predsudky a Constantin je dnes môj nový vnuk. Veľmi som si ho obľúbila. Uvedomila som si

pri ňom, že nie všetci Nemci musia byť hneď fašisti.

Ale bolo to zaujímavé. Keď sa môj muž vrátil z koncentračného tábora Mauthausen-Gusen, mal 38 kíl. Zažil si tam veľké hrôzy. Ako väzni museli chodiť o piatej ráno peši na stanicu do Amstettenu.

Amstetten bol vlakový uzol, ktorý západné mocnosti bombardovali, aby zabránili presunu nemeckých vojsk cez Rakúsko do ďalších krajín.

Vlado mal spolu s ďalšími za úlohu upratať rozbité koľajnice. Keď ráno vychádzal zo svojho baraku, prvé, čo uvidel, boli mŕtve telá naskladané na kope. Vyzerali ako vysušené drevo, pretože tí ľudia boli od hladu takí zoschnutí.

Keď sa nám neskôr narodili synovia, povedal im: „Synovia moji, pamätajte si: dobrý Nemec - mŕtvy Nemec.“ Až tak veľmi ich znenávidel.

Spojil si nemeckú národnosť s hrozbami a bolesťou, ktorú mu spôsobili vojaci SS.

Ale nebolo to správne. Žiadny národ nie je len zlý a len dobrý. Vždy a všade sú takí, aj onakí. A to platí aj dnes.

Dnes sa veľa hovorí o tom, že pohľad ľudí na vojnu na Ukrajinu ovplyvňujú dezinformácie. Aké hoaxy sa šírili počas vojny koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov?

To neviem, pretože som ako malá nečítala noviny. Ale pamätám si, ako veľmi otrásená som bola po vojne tesne pred voľ-

bami, keď v novinách bojovali komunisti proti demokratom. Nevedela som, kto má pravdu. V podstate to vyzeralo presne tak, ako teraz. Iba si do tej rovnice dosadím iné strany.

Ako ste sa tomu bránili?

Keď som mala pätnásť rokov, veľmi som sa zaoberala politikou. Zaujímalo ma, čo sa deje. Chodievala som za otcom a radila sa, ako čítať noviny a komu veriť. On čítal noviny veľmi rád a veľmi veľa.

A čo vám povedal?

Povedal mi, že treba čítať medzi riadkami. Že treba rozmýšľať a neveriť hned všetkému. A že si treba klásť otázky a hľadať na ne odpovede. Nebál sa hovoriť nahlas o tom, čo si myslí, hoci to bolo nebezpečné. Keď pracoval vo svojej veterinárnej ambulancii, veľa sa rozprával s okolitými sedliakmi. A keď prišiel večer domov, povedal mame: „Už som zasa zasial semiačko pravdy.“

Po troške učil druhých kriticky myslieť.

To je nesmierne dôležité - hlavne dnes.

Ako sa na kritické myslenie pozeráte v súvislosti s tým, čo sa deje dnes?

Veľa zápasím s nepokojom. Snažím sa preto nepozerať televíziu. Keď vidím niektorých politikov rozprávať klamstvá, nezvládam to. Už sa musím šetriť. Prišla som na to, že keď je človek duševne v strese, odzrkadľuje sa to na jeho celkovom zdravotnom stave. Dezinformátorom sa treba vyhýbať, opierať sa musíme o najlepších a hodnoverných odborníkov, ktorí hovoria pravdu a fakty.

Počas vojny ste našli útočisko v dome sudetského Nemca Henricha Konráda a jeho manželky Terézie Mosnákovéj. Neskôr vám pomáhal schovávať sa váš budúci manžel a Teréziin brat – Vlado Mosnák. Obe rodiny sa tým samy vystavili nebezpečenstvu. Kde na to brali odvahu?

Sama neviem, nejako som sa na nich spohľadla. Cítila som sa u nich bezpečne napriek tomu, že to celé bolo veľmi nebezpečné. Ešte som asi nebola dosť zrelá, aby som pochopila, čo je to umierať.

Ako to vnímali Henrich s Teréziou?

Terka mala hrozný strach. Keď vojaci SS našli niekoho ukrytého, diali sa dramatické veci. Niektorých odviezli do koncentračného tábora, iných zbili, ďalších zastrelili a na niektorých sa vykašľali.

Čo by sa stalo, keby našli Nemca, ktorý niekoho skrýval?

Určite by ho zastrelili. A to Terka vedela - preto sa veľmi bála.

Ich päťročná dcérka Anička si vraj myslela, že rodina má v dome strážidla, a tak druhým hovorila o tom, že v dome niekto straší. Rozprávali ste sa

s ňou s odstupom času o tom, ako to prežívala?

S Aničkou sme si veľmi blízke, je odo mňa o desať rokov mladšia. Ona si to pamätá trochu inak, ale v podstate rovnako. Napríklad hovorí, že pozorovala svoju mamu, ako robila jej obľúbené palacinky. Pár z nich odložila, vzala ich na tácku a išla do spálne, kde som sa schovávala ja s rodičmi. Keď spáľnu odomkla, bolo po palacinkách. A Aničke tak ostalo menej, čo ju, samozrejme, jedovalo.

Skúmala, čo sa deje. Keďže bola zvedavé dievčatko, Terka vymyslela, že nás schovajú do veľkej skrine z orechového dreva a až potom otvoria izbu Aničke, aby videla, že tam nikto nie je.

Presvedčilo ju to?

Ale kdeže! Vošla do izby, rozhliadla sa, sadla si na stoličku a prehlásila: „Na tejto stoličke niekto sedel, ešte je teplá!“ Bola od malička nesmierne bystrá.

Ako sa v tom čase vyvíjal váš vzťah s Vladom, s ktorým ste sa po oslobodení zosobášili?

Vlado bol odo mňa o deväť rokov starší, takže vtedy akoby „svetom ostrieľaný“. Bol múdry, šikovný a mohol byť hoci kde, ale vybral si, že nám bude pomáhať. Staral sa o nás a chcel nás chrániť. Po zotmení sme sa spolu chodili prechádzať po lúke.

Nebolo to riskantné?

Asi bolo, ale s rodinou sme strávili mesiace zatvorení v malej izbe. Rodičia ma pustili, pretože vedeli, že potrebujem ísť aspoň trošku na čerstvý vzduch. Tieto prechádzky som mala veľmi rada. Bývali sme na prízemí, takže stačilo otvoriť okno a hneď som bola na poli. V jeden večer, ako sme sa prechádzali, ma Vlado pekne pobožkal, objal - a bolo.

V roku 1945 zatkló Vlada za jeho činnosť v odboji gestapo. Aj dnes čelia mnohé rodiny na Ukrajine strachu o blízkych, ktorých ruskí vojaci zajali alebo ich odviezli preč. Ako ste sa s tým vyrovnávali vy?

Ten pocit neprajem nikomu, bolo to hrozné. Veľa som vtedy plakala. Mala som 16 rokov, bola som do Vlada zalúbená a veľmi som sa oňho bála. Strašne ho vtedy bili kovovou reťazou. Nechcem ani myslieť na to, čo všetko urobili a robia Rusi Ukrajincom, ktorých uväznili alebo stále väznia.

Rozmýšľam, ako sa rozprávať s ľuďmi, ktorí tvrdia, že čierne je biele a naopak. Stretli ste už človeka, ktorý popieral holokaust, no presvedčila ho vaša životná skúsenosť?

Spomínam si na mladého chlapca, Adama.

Myslíte študenta z Bardejova, ktorý počas besedy, kde ste boli hostkou, povedal, že podľa neho sa holokaust nikdy nestal?

FOTO: JANA GOMBOŠOVÁ

Áno. Bola som veľmi smutná, keď som videla, ako ľudia reagovali na video, kde bolo vidieť túto scénu. Reagovali priam brutálne. Vravali, že toho chlapca treba nakopať, vyfackať a podobne.

Ako ste sa cítili, keď ste počuli Adamove slová?

Bola som smutná, ale necítila som hnev. Nesnažím sa ľudí nasilu zmeniť a donútiť ich, aby verili v holokaust. Tu nejde o vieru, ale o fakty. Stále som dúfala, že Adam má šancu a ide len o nejaké poblúdenie. Nedospelé deti túžia byť hrdinami.

Vidina hrdinu je pre nich niečo, čo im ako malým rodičia čítali v rozprávkach. Napríklad princ v krásnych šatách, ktorý ide po zlom drakovi. V tomto prípade nesprávne identifikoval toho zlého draka.

Kto je hrdinom pre vás?

Pre mňa je najväčším hrdinom napríklad ten, ktorý preruší bežeckú súťaž, v ktorej chce vyhrať, lebo mu spadol kamarát a radšej mu ide pomôcť. Vidíme to aj na Ukrajine. Hrdinom je napríklad prezident Volodymyr Zelenskyj, ktorý beží za svojich ľudí na čele pelotónu.

Ako vnímate ľudí, ktorí popierajú holokaust alebo agresiu Ruska na Ukrajinu?

Rozdeľujem ich na dve skupiny. Jednu tvoria nezrelí ľudia, ktorých fascinuje mladý svalnatý potetovaný Kotlebovec, a tak si osvoja jeho ideológiu. Ale taký človek má ešte šancu. Neskôr v živote ešte môže zistiť, že sa mýlil a potom skoriguje svoj názor.

A čo tá druhá skupina?

To sú ľudia, ktorí dobre vedia, že klamú, ale robia to, aby sa zviditeľnili alebo aby z toho mali nejaké zisky. Napríklad, aby zvíťazili vo voľbách.

Dni na dôchodku trávite aj s priateľkami seniorkami. Organizujete pre ne telocvik, pomáhate im, keď potrebujú niečo vybaviť u lekára, robíte osvetu medzi mladými a popri tom sa učíte angličtinu. Odkiaľ beriete energiu na všetky tieto aktivity?

Tá energia mi je daná, keď sa starám o iných - to je môj liek na depresie. Mám radosť z toho, keď pomáham a vidím výsledky. Včera som napríklad volala s mojimi piatimi seniorkami. Ak by som sa starala len o seba, už by som asi nežila. Moji rodičia sa nedožili osemdesiatky. Posilňuje ma teda pomoc druhým. Pomoc je moje životné heslo.

Je niečo, na čo sa s odstupom času pozeráte inak, než kedysi?

Kedysi som si myslela, že keď vybojujem lepšiu budúcnosť, tak moje deti, vnúčatá a pravnúčatá sa budú mať dobre. Teraz vidím, že figu borovú. Zisťujem, že moje deti, vnúčatá aj pravnúčatá budú musieť bojovať za demokraciu rovnako, ako to robím teraz ja.

Nech si mladí nemyslia, že sa budú len vzdelávať a mať hlavu v smútku z toho, že sa stretávajú so zlou situáciou. Budú musieť bojovať tak, ako bojujem ja - nedá sa nič robiť. Mladí ľudia by si nemali myslieť, že ich to minie a nebudú musieť bojovať za lepšie zajtrajšky.

A ako by za ne mali bojovať?

Tak ako ja - rozprávať sa medzi sebou. A robiť si poctivo svoju prácu. Každý tam, kde je a tak, ako môže. Novinári musia písať pravdu, učitelia učiť pravdu, lekári zasa dôverovať vede a nie antivaxerským výmyslom. A hlavne, nesmieme strácať vieru v dobro.

Eva Mosnáková (1929)

Narodila sa v Brne, detstvo prežila v Handlovej. V roku 1940 sa s rodinou presťahovali do Močenka pri Nitre, kde otec získal prácu zverolekára. Po vypuknutí SNP sa s rodičmi museli skrývať pred deportáciou. S úkrytom jej pomáhal aj Vlado Mosnák, s ktorým sa po vojne zosobášili. Za komunizmu bol Mosnák odsúdený vo vykonštruovanom politickom procese a poslaný do Jáchymova. Mosnákovú perzekuovali v roku 1968, lebo podpísala petíciu proti vstupu okupačných vojsk. V roku 2017 jej prezident Andrej Kiska udelil štátne vyznamenanie. Venuje sa diskusiám s mladými o holokauste a extrémizme a veľa číta.

Strach je jednou z najzákladnejších a najhlbších ľudských emócií, ktorá formuje naše správanie. Je akosi kontrolkou, ktorá nás upozorní na to, že hrozí nebezpečenstvo.

„Prvá reakcia vyvolaná strachom je prirodzená a automatická. Poznáme ju ako útok (konflikt, zápas), útek (snažím sa vyhnúť situácii), prípadne zamrznutie. Tento spôsob reakcie na ohrozenie máme zakódovaný v génoch,” vysvetľuje psychológ a konzultant Ligy za duševné zdravie Michal Bača.

Keďže odpoveď na takýto podnet musí byť rýchla, súčasťou stresovej reakcie je aj „vypnutie“ niektorých vyšších mozgových funkcií, ako napríklad schopnosť riešiť problémy, analytické alebo tvorivé myslenie. To nám však sťažuje racionálne vyhodnotenie situácie a hľadanie zmysluplných riešení.

„Aby sme boli schopní s nadhľadom vyhodnotiť vážnosť a povahu ohrozenia, potrebujeme sa upokojiť a poodstúpiť od situácie. Potrebujeme premýšľať o skúsenostiach a zdrojoch, ktoré máme k dispozícii a následne prísť na to, čo je potrebné spraviť, aby sme účinne zastavili hroziace nebezpečenstvo.”

Tento spôsob odpovede na ohrozenie je pomerne náročný a vyžaduje si veľkú dávku zrelosti.

Schopnosť pozerat sa na veci z nadhľadu a v širšom kontexte je nám, ľuďom síce vlastná, no v priebehu dospelosti a celoživotného zrenia sa ju musíme učiť používať.

Príkladov, keď sa to celkom nedarí, vidíme vo verejnom živote množstvo. Patria medzi ne napríklad neuvážené rozhodnutia politikov, ktorí riešia problémy impulzívne „horúcou hlavou“ bez toho, aby sa zastavili, premýšľali, komunikovali s ostatnými a až tak urobili záver.

Strach nás uchváti

Strach hrá rolu aj v situáciách, keď máme problém postaviť sa v jasnom konflikte na stranu obeť. Podľa psychológa Baču je to sčasti prirodzené a deje sa nám to, keď sme svedkami nespravodlivosti. V prvej chvíli sa človek zľakne, aby nebolo ublížené aj jemu.

Preto sa stáva, že ani skupina ľudí v autobuse nepomôže obeť, ktorú mláti útočník, a namiesto toho sa vzdialia, aby sami nedostali bitku.

„Málokedy sa nájde odvážny človek, ktorý by k bitkárom pristúpil a začal to s nimi riešiť s nadhľadom. Bežne sa ale stáva, že ak sa takýto jednotlivec nájde, dodá odvahu aj ďalším, ktorí sa potom aktívne zapoja do riešenia konfliktu,” vraví Bača.

Strach v takejto situácii môže byť podľa neho taký silný, že nám zablokuje uvažovanie a my ani nedokážeme rozpoznať, kto je obeť a kto útočník. Tým si potom ospravedľujeme, že sa vlastne ani nemáme na akú stranu postaviť, a teda nech si to tí dvaja vyriešia medzi sebou.

„Pod vplyvom strachu hľadáme sami pred sebou zdôvodnenie, aby sme sa nemuseli vystaviť ohrozeniu. Je bežné, že človek v takejto situácii účinne klame sám seba, aby sa tak upokojil. Pod vplyvom

FOTO: ARCHÍV MICHAL BAČA

Ako si nepustiť vojnu do vzťahov

Strach z vojny je prirodzený. Psychológ Michal Bača vysvetľuje, ako s ním pracovať, aby neochromil jednotlivca ani spoločnosť.

JANA GOMBOŠOVÁ

emócie strachu aktívne hľadáme ‚fakty‘ a presvedčenia, ktoré nám pomáhajú ospravedlniť náš osobný ‚útek‘ z ohrozujúcej situácie.”

Aj pri vojne na Ukrajine sú podľa Baču častým „vysvetlením“ situácie tvrdenia, že Ukrajina, Západ alebo NATO vyprovokovali Rusov. Faktom ale je, že Rusi zaútočili na Ukrajinu - nie opačne. „Aj keď nám to z rôznych dôvodov naháňa strach, je to tak a bodka.“

Generačný prenos strachu

To, či podľahneme strachu alebo ho dokážeme racionálne vyhodnotiť, závisí

od viacerých faktorov. Mnohí ľudia žijú v permanentnom strachu a mení sa len jeho intenzita. Dôvodom môžu byť ťažké skúsenosti z minulosti, keď bolo človeku ubližované. Alebo dotknutí ľudia „nasávajú“ strach zo svojho blízkeho okolia, ktoré je ním nasiaknuté - napríklad povojnová generácia detí, ktoré sa naučili prežívať strach svojich rodičov.

„Hovoríme tomu generačný prenos. V bežnom živote človek nemusí vedome pociťovať strach, no ten je napriek tomu súčasťou jeho hlbšieho prežívania a uvažovania. Takýto nevedomovaný strach pôsobí ešte deštruktívnejšie,“ varuje Michal Bača.

Upozorňuje tiež na to, že prežívanie strachu je u každého iné a inak hlboké, preto sa nedá jednoducho uchopiť. „Rôzni ľudia môžu mať rôzne zdroje strachu a následne sa stretnú pri rovnakom spôsobe hodnotenia situácie. Nie je náhoda, že strach a strašenie sú prítomné pomaly v každej vete u ľudí, ktorí sa zastávajú Ruska. Nakoniec, aj oficiálna argumentácia Ruskej federácie je, že sa ‚cítia ohrození‘ zo strany Ukrajiny.“

Pravdivý pohľad si vyžaduje odvahu

Ak chceme vidieť veci okolo seba jasne, základom je pochopenie toho, čo a prečo prežívame, keď sme opantaní strachom. „Všetci to poznáme. Vieme, ako na nás samých strach pôsobí a ako nám komplikuje život pri každodennom rozhodovaní sa. Aj vnímavý človek má často problém odhaliť, ktoré jeho motívy sú ovládané strachom,” vysvetľuje psychológ Bača.

Opakom strachu je podľa neho schopnosť slobodne vnímať realitu a fakty, a tiež schopnosť slobodne sa rozhodovať pre veci, ktoré človek považuje za dobré. „No to predpokladá aj kus odvahy vidieť skutočnosť takú, aká je.”

Dialóg s iným názorovým prúdom

Ako reagovať, keď má protistrana radikálne iné názory - napríklad, keď nevidí jasne Ukrajinu ako obeť a Rusko ako agresora? Bača radí, aby sme napriek tomu nezanevrelí na rozhovor a kladli otázky. Radí opýtať sa dotyčného, čoho sa vlastne bojí. Má strach, že Slovensko bude zatiahnuté do vojny? Sme ako krajina viac ohrození ruskou agresiou, ak Ukrajina prehrá, alebo ak vyhrá? Je to osobný postoj tohto človeka, alebo jeho politická agenda?

„Všimnite si, že mnohí ľudia, ktorí formulujú svoje proruské presvedčenie, by dali pri voľbe dovolenky prednosť destináciám na Západe a nie v Rusku. Podobne sa správa množstvo samotných Rusov vrátane tých najbohatších a najvyššie postavených,” hovorí psychológ.

Rovnako by si podľa neho občania Slovenska vybrali na život západnú krajinu, ak by museli žiť inde, a nie Rusko či Bielorusko. A tak sa môžeme v osobných rozhovoroch týchto ľudí pýtať, prečo to takto cítia. Žije sa na Západe ľahšie? Je tam viac práce a slobody? Sú tam lepšie fungujúce pravidlá?

Je však potrebné pamätať na to, že hádka či otvorená konfrontácia nič nevyrieši. Bača hovorí, že zástancovia Ukrajiny tiež často používajú strach ako argument a aj im sa - ako v zásade komunikovateľ - stáva, že reagujú impulzívne a prirýchlo.

„Viem ich pochopiť, lebo ohrozenie Ukrajiny, vojna a ničenie sú reálne a je potrebné sa voči nim brániť. Nemá ale zmysel prenášať vojnu do našich medziľudských konfliktov. Skôr je dôležité pomáhať ľuďom okolo porozumieť faktom a nájsť odvahu zastať sa obeť. Aj tu platí zlaté pravidlo: správajme sa k iným ľuďom tak, ako by sme si priali, aby sa oni správali k nám v podobnej situácii,“ vysvetľuje odborník na duševné zdravie.